

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE *entuzjaści
edukacji*

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

STRESZCZENIE RAPORTU KOŃCOWEGO
Z BADANIA

CZYTELNICTWO DZIECI I MŁODZIEŻY

Raport przygotowany w ramach projektu systemowego Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego, współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, realizowanego przez Instytut Badań Edukacyjnych.

Warszawa, wrzesień 2014

Autor:

dr Zofia Zasacka z Pracowni Języka Polskiego

Współpraca:

*dr hab. Krzysztof Biedrzycki prof. IBE, Piotr Bordzoł, dr Błażej Przybylski, Ewelina Strawa, Anna Pomierny
z Pracowni Języka Polskiego*

Analiza statystyczna:

Krzysztof Bulkowski

Badanie terenowe zrealizowała firma:

GFK Polonia

Instytut Badań Edukacyjnych

ul. Górczewska 8

01-180 Warszawa

tel. (22) 241 71 00; www.ibe.edu.pl

© Copyright by: Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014

Spis treści

Spis treści	3
1. Cele badania	5
2. Metodologia badania	5
3. Inicjacje lekturowe i początki biografii czytelniczych	6
4. Księgozbiory w domach polskich nastolatków	8
4.1. Domowe księgozbiory	8
4.2. Księgozbiory własne nastolatków	9
5. Preferowane przez nastolatków formy spędzania czasu wolnego	10
5.1. Czas wolny dwunastolatków	10
5.2. Czas wolny piętnastolatków	11
6. Czytanie książek przez polskich uczniów	12
6.1. Uczniowie nieczytający książek	13
6.2. Uczniowie szóstej klasy szkoły podstawowej nieczytający książek	13
6.3. Gimnazjaliści nieczytający książek	13
6.4. Aktywność czytelnicza uczniów szkoły podstawowej	14
Czytanie książek w czasie wolnym	14
6.5. Liczba książek czytanych w czasie wolnym przez dwunastolatków	15
6.6. Czytanie lektur szkolnych przez dwunastolatków	15
6.7. Aktywność czytelnicza gimnazjalistów	16
Czytanie książek w czasie wolnym	16
6.8. Liczba książek czytanych w czasie wolnym gimnazjalistów	18
Czytanie lektur szkolnych przez piętnastolatków	19
Wnioski	19
7. Motywacje czytelnicze polskich nastolatków	19
8. Lektury czasu wolnego nastoletnich czytelników	20
8.1. Książki czytane w czasie wolnym przez dwunastolatków	21

8.2. Książki czytane w czasie wolnym przez piętnastolatków.....	23
8.3. Wnioski: dorastanie z literaturą.....	26
9. Literatura piękna na lekcjach języka polskiego	27
9.1. Wymarzone lektury szkolne	27
Wnioski.....	28
9.2. Uczniowskie strategie czytania lektur szkolnych	28
Strategie czytania lektur szkolnych stosowane przez dwunastolatków	28
Strategie czytania lektur szkolnych stosowane przez gimnazjalistów	29
Wnioski.....	30
10. Społeczny kontekst praktyk czytelniczych.....	31
11. Sposoby pozyskiwania czytanych książek.....	33
11.1. Źródła lektur dwunastoletnich czytelników.....	33
11.2. Źródła lektur gimnazjalistów.....	34
Wnioski	35
Wnioski i zalecenia dla dydaktyki polonistycznej.....	37
Bibliografia	38

1. Cele badania

Celem badania *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*¹ była ocena społecznego zasięgu książki wśród uczniów kończących szkołę podstawową i gimnazjum. Wyniki analiz pozwoliły na odniesienie się do następujących zagadnień:

- społeczne uwarunkowania inicjacji literackich i pierwszych etapów biografii czytelniczej dziewcząt i chłopców, w tym wpływ wzorów czytelniczych wyniesionych z domu rodzinnego, środowiska rówieśniczego oraz przekazywanych przez instytucje socjalizujące;
- oczekiwania i potrzeby nastolatków wobec książek, w tym określenie stosunku wobec lektur związanych z realizacją obowiązku szkolnego (wskazanie czynników decydujących o czerpaniu satysfakcji z lektury oraz określeniu różnic w czytaniu spontanicznym i szkolnym);
- podobieństwa i różnice w postawach czytelniczych uczniów, zarówno w ramach obowiązku szkolnego, jak i poza nim, warunkowane czynnikami demograficznymi, społecznymi i kulturowymi;
- podobieństwa i różnice w doświadczeniach czytelniczych dwunastolatków i piętnastolatków;
- związki między czytelnictwem uczniów a kulturą popularną i młodzieżową oraz trendami we współczesnej literaturze dla dzieci i młodzieży.

Badanie piętnastolatków jest trzecią edycją ogólnopolskiego badania sondującego czytelnictwo młodzieży; dzieci (uczniowie szóstych klas szkoły podstawowej) są po raz pierwszy objęte ogólnopolskim sondażem.

Poniższe streszczenie jest prezentacją najważniejszych wyników przedstawionych szczegółowo w *Raporcie*.

2. Metodologia badania

Badanie składało się z dwóch etapów: jakościowego oraz ilościowego. Wzięli w nim udział uczniowie szóstej klasy szkoły podstawowej (dwunastolatki) oraz trzeciej klasy gimnazjum (piętnastolatki).

¹ Badanie czytelnictwa dzieci i młodzieży zostało zrealizowane w ramach projektu pt. „Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego”. Jest to projekt systemowy, realizowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytet III Wysoka jakość systemu oświaty, Poddziałanie 3.1.1 Tworzenie warunków i narzędzi do monitorowania, ewaluacji i badań systemu oświaty. Celem głównym projektu jest wzmocnienie systemu edukacji w zakresie badań edukacyjnych oraz zwiększenie wykorzystywania wyników badań naukowych w polityce i praktyce edukacyjnej oraz w zarządzaniu oświatą. Projekt zrealizowany został we współpracy z Biblioteką Narodową.

Etap jakościowy zrealizowano metodą indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI – Individual Depth Interview) w dniach 21.12.2012 – 25.01.2013 roku. Przeprowadzono łącznie 48 wywiadów z uczniami czytającymi książki i wywodzącymi się z różnych środowisk społecznych: ze szkół wiejskich, szkół ulokowanych w małych miastach do 20 000 mieszkańców i ze szkół znajdujących się w jednym mieście powyżej 500 000 mieszkańców, czyli Warszawie.

Etap ilościowy polegał na przeprowadzeniu ankiety audytoryjnej wśród uczniów wylosowanych oddziałów VI klasy, po jednym ze 100 szkół podstawowych i III klasy, po jednym ze 102 gimnazjów z całej Polski. Dodatkowo zgromadzono ankiety zawierające informacje o szkołach i ankiety rodziców dzieci uczestniczących w badaniu. W badaniu uczestniczyło łącznie 1721 uczniów szkoły podstawowej (53% chłopców, 47% dziewcząt) oraz 1816 uczniów gimnazjum (52% chłopców, 48% dziewcząt). Poziom realizacji na poziomie próby szkół wyniósł 84% i był nieco niższy w szkołach podstawowych (83%) niż w gimnazjach (85%). W badaniu nie stosowano prób rezerwowych. Wielkość wylosowanej próby została ustalona przy uwzględnieniu możliwych odmów szkół w trakcie realizacji badania.

Wszystkie podane w raporcie odsetki odpowiedzi uwzględniają wagi analityczne i należy je traktować jako reprezentatywne dla populacji uczniów szóstych klas szkół podstawowych oraz trzecich klas gimnazjów. Dane dotyczące aktywności czytelniczej nastolatków wzbogacono analizą przeprowadzoną za pomocą metody regresji logistycznej. Metoda ta wykorzystuje pojęcie szansy, definiowanej jako iloraz prawdopodobieństwa zajścia danego zjawiska i prawdopodobieństwa, że zjawisko nie zaszło. Szansa w badaniu czytelnictwa to prawdopodobieństwo, że uczeń czyta książki co najmniej raz w tygodniu podzielone przez prawdopodobieństwo, że uczeń czyta rzadziej lub wcale. Sprawdzone kilka alternatywnych modeli, uwzględniając różne zmienne, a także możliwość wystąpienia interakcji między nimi (zob. rozdz. *Czytanie książek przez polskich uczniów*).

3. Inicjacje lekturowe i początki biografii czytelniczych

Analiza treści wywiadów z dwunastolatkami i piętnastolatkami, mająca na celu opisanie przekazywanych wzorów czytelniczych w rodzinach badanych dzieci i elementów budujących biografię czytelniczą, przyniosła następujące obserwacje.

Głośne czytanie dzieciom w wieku przedszkolnym przez opiekunów (matki, ojców, dziadków) bajek, wierszy i opowiadań jest codzienną praktyką, będącą źródłem ważnych i miłych wspomnień z dzieciństwa, budujących pozytywne emocje. W zasadzie głośno czyta się dzieciom w większości domów rodzinnych. Wyjątkiem są sytuacje, często spotykane na wsi, gdy dodatkowe obowiązki opiekunów przeszkadzają im w kultywowaniu tego zwyczaju (opiekunowie nie mają wystarczająco dużo czasu).

Słuchanie przez dzieci czytanych im utworów literackich czy opowiadanych historii sprzyja rozwojowi wyobraźni, przez co zapoczątkowuje odnajdywanie przyjemności w poznawaniu utworów literackich i słuchanych historii. Rozbudza w dzieciach umiejętność śledzenia przebiegu akcji, identyfikacji i empatyzowania z bohaterem, zaciekawienia opowiadaną historią, podchwytywania momentów humorystycznych, co stanowi podstawę do budowania motywacji czytelniczych wiodących do zaangażowania w lekturę.

W kolejne etapy zaangażowania czytelniczego swoich dzieci silniej angażują się rodzice, którzy sami dużo czytają, mają bogate księgozbiory, kupują bądź pożyczają książki. Zachęcają oni córki i synów do czytania: najpierw czytają im na głos, potem wspólnie z dzieckiem wybierają książki i zachęcają do lektur, które mogą je zainteresować.

Rodzice często kierują rozwojem gustów czytelniczych swoich dzieci, rekomendując konkretne książki. Istotne jest tutaj wykształcenie rodziców oraz ich zainteresowania zawodowe i pozazawodowe. Zdarza się, że wśród rodzin z dużym kapitałem kulturowym i z bogatymi doświadczeniami lekturowymi rodzice polecają książki cenione przez nich w dzieciństwie lub młodości, przechowywane jeszcze w domowych księgozbiorach. Wpływa to na rozwijanie motywacji czytelniczych uczniów kierowanych ciekawością i potrzebą poszerzania wiedzy dzięki czytaniu książek.

Pierwsze samodzielnie przeczytane książki to dla dziecięcych czytelników najczęściej pozytywne doświadczenie i miłe wspomnienie, niezależnie od tego, czy to była lektura szkolna, czy książka przeczytana wcześniej. Uczniowie, zapytani o lektury czytane im przez rodziców, wymieniali najczęściej książki stanowiące klasykę literatury dziecięcej, między innymi: wiersze Jana Brzechwy, Juliana Tuwima, Marii Konopnickiej; książki Kornela Makuszyńskiego i Alana Alexandra Milne'a; baśnie braci Grimm oraz Hansa Christiana Andersena. Warto odnotować, że dość często pierwszą samodzielnie przeczytaną przez dziecko książką była ta, którą wcześniej czytano mu na głos. Uczniowie podkreślali, że przeczytanie pierwszej książki wiązało się najczęściej z dużymi trudnościami, ale przyniosło satysfakcję.

Często zdarza się, że pierwszą samodzielnie przeczytaną przez dziecko książką była lektura szkolna. W pamięci badanych najbardziej utkwiły: *Opowieści z Narnii*, *Dzieci z Bullerbyn* oraz *O psie, który jeździł koleją*. W dalszej kolejności uczniowie wymieniają także następujące tytuły: *Puc*, *Bursztyń i goście*, *Ania z Zielonego Wzgórza*, *Karolcia*, *Plastusiowy pamiętnik*, *Zaczarowana zagroda*, *Koziółek Matolek*, *Tajemniczy ogród*.

Biografie czytelnicze nastolatków są budowane na doświadczeniach lekturowych stanowiących przełom w rozwijaniu motywacji czytelniczych i umiejętności odnajdywania przyjemności w lekturze. Wśród pierwszych samodzielnych lektur szczególne miejsce zajmuje literatura fantastyczna.

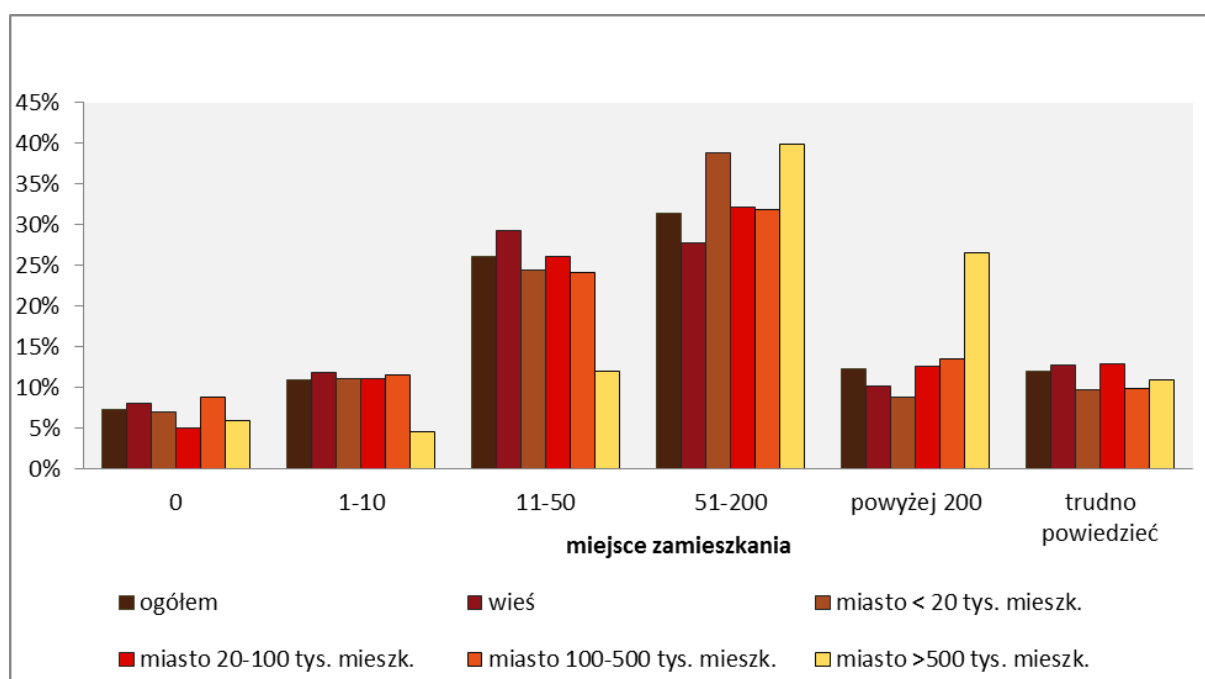
Rodzice często wspierają dzieci, kiedy te mają trudności w czytaniu lektur szkolnych, czytają im je na głos. Jest to istotna praktyka ułatwiająca uczniom pokonywanie trudności w rozwijaniu umiejętności czytelniczych.

4. Księgozbiory w domach polskich nastolatków

4.1. Domowe księgozbiory

Ważnym kontekstem dla analizy praktyk czytelniczych i wskaźnikiem kapitału kulturowego są domowe księgozbiory. Na podstawie deklaracji o liczbie posiadanych książek wyróżniono trzy grupy domów rodzinnych: o ubogich zasobach (do 50 egzemplarzy, bez podręczników); o średnich zasobach (50-200 egzemplarzy) oraz o bogatych księgozbiorach (powyżej 200). Poniższe dwa wykresy ilustrują rozkład procentowy wskazujący na wielkość księgozbiorów w domach rodzinnych badanych uczniów w zależności od ich miejsca zamieszkania.

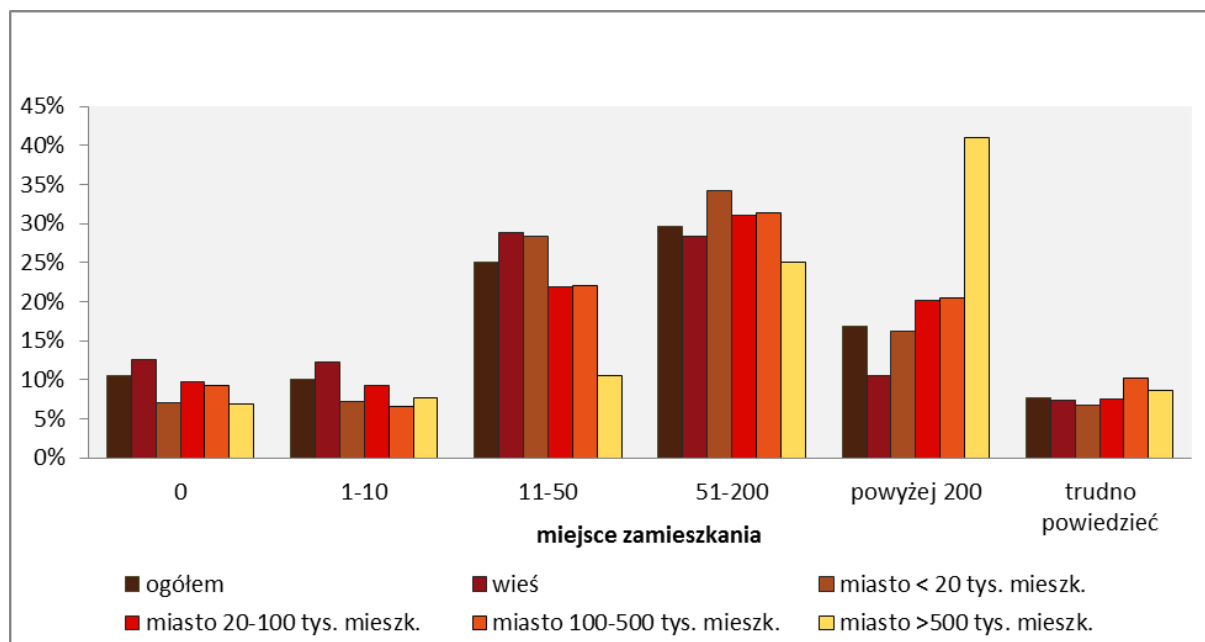
Wykres 1: Miejsce zamieszkania uczniów szkoły podstawowej a wielkość domowych księgozbiorów N= 1721 (w procentach)

W pierwszej grupie znajduje się aż 40% gospodarstw domowych uczniów ze szkoły podstawowej i 38% rodzin gimnazjalistów. Należały do niej domy znajdujące się przede wszystkim na wsi (45% dwunastolatków, 47% piętnastolatków) i rodziny rolnicze, gospodarstwa domowe osób z najwyższym zasadniczym wykształceniem. Najmniej domów z ubogimi księgozbiorami jest w miastach powyżej 500 tysięcy mieszkańców (17% domów uczniów ze szkół podstawowych, 20% domów gimnazjalistów), w gospodarstwach domowych, w których rodzice mają wyższe wykształcenie (5%), a także w rodzinach uczniów planujących dalszą naukę w liceum ogólnokształcącym (19%).

Drugą grupę stanowiło 34% domów w zbiorze gospodarstw domowych uczniów szkół podstawowych i 46% rodzin gimnazjalistów. Można je znaleźć w rodzinach należących do różnych środowisk społecznych, jednak najmniej jest ich wśród osób z wyższym wykształceniem.

Wykres 2: Miejsce zamieszkania gimnazjalistów a wielkość domowych księgozbiorów N=1816 (w procentach)

Na trzecią grupę składa się 13% ogółu gospodarstw domowych uczniów szkoły podstawowej i 19% domów gimnazjalistów. Bogate księgozbiory najczęściej znajdują się w domach osób z wyższym wykształceniem i mieszkających w wielkich miastach.

4.2. Księgozbiory własne nastolatków

Podobnie jak domowe – również własne księgozbiory nastolatków są znaczące dla praktyk czytelniczych. Analiza wyników badania ilościowego wykazała, że 87% dwunastolatków i 83% piętnastolatków ma własne książki. Dziewczęta mają ich więcej niż chłopcy.

Odnotowano duże różnice w zasobności własnych księgozbiorów dzieci i młodzieży w domach wiejskich i rolniczych oraz wielkomiejskich. Bogate księgozbiory uczniowskie w wielkich miastach są spotykane prawie trzykrotnie częściej niż na wsi. Na liczbę książek ma wpływ także wykształcenie rodziców: co trzeci dwunastolatek, którego ojciec miał wykształcenie wyższe, i tylko co dziesiąty, którego ojciec miał wykształcenie zasadnicze zawodowe, zgromadził co najmniej 30 własnych książek.

Wywiady z młodymi czytelnikami dowiodły, że najbardziej zasobne księgozbiory często są efektem zbierania książek przez kolejne pokolenia. Ważną rolę w gromadzeniu książek odgrywają prezenty, szczególnie w domach, gdzie nie dziedziczy się księgozbiorów. Zdarza się, że uczniowie tworzą listę pożądanych tytułów, aby ułatwić kupienie książki, która byłaby trafionym darem. Wspomnienia związane z książkowymi prezentami bywają świadectwem kolejnych etapów w rozwoju upodobań czytelniczych. Warto też wspomnieć o wyjątkowej roli nagród książkowych zdobytych w konkursach oraz otrzymanych za postępy w nauce. Jednak najczęściej spotykany sposób na poszerzenie własnego księgozbioru, to kupowanie książek.

5. Preferowane przez nastolatków formy spędzania czasu wolnego

5.1. Czas wolny dwunastolatków

Dwunastolatki to dzieci często już bardzo samodzielne, jednak jeszcze w dużym stopniu zależne od rodziców w organizacji czasu po szkole i docieraniu do miejsc oddalonych od domu. Dzieci większość czasu wolnego, poza spotkaniami z przyjaciółmi i uczestnictwem w zajęciach sportowych, spędzają w domu – najczęściej przed telewizorem i komputerem. Z deklaracji dwunastolatków w ilościowej części badania wynika, że najchętniej oglądają telewizję – 95% co najmniej raz w tygodniu, 75% – codziennie (tabela 1). Jednak przy podobnych wspólnych zajęciach dostrzegamy wyraźne zróżnicowanie wynikające z płci nastolatków, ale też ich środowiska społeczno-kulturalnego. Szczególnie przebywanie przed ekranem telewizora zależy od środowiska społecznego uczniów: jest to raczej wiejska, a nie wielkomiejska cecha codziennego stylu życia. Najmniej wśród codziennych telewidzów jest z rodzin o wyższym wykształceniu i wielkomiejskich (63% uczniów, których ojciec ma wyższe wykształcenie, i 67% uczniów mieszkających w miastach powyżej pół miliona mieszkańców). W rodzinach wiejskich 77% dzieci codziennie zasiada przed telewizorem, w przypadku zawodowego wykształcenia ojca odsetek wyniósł 80%. Dwunastolatki powszechnie korzystają z komputera – 92% co najmniej raz w tygodniu, 65% – codziennie. Ulubionym sposobem korzystania z komputera dwunastolatków ze wszystkich środowisk jest granie w gry komputerowe: 60% gra co najmniej raz w tygodniu (31% codziennie), w tym 47% chłopców i 14% dziewcząt.

Można zauważyć różnice pomiędzy wiejskim i miejskim stylem życia uczniów szkoły podstawowej. Dzieci mieszkające na wsi spędzają dużo czasu na świeżym powietrzu, gdzie najpopularniejszą formą spędzania czasu jest jazda na rowerze. W mieście uczniowie korzystają z bardziej urozmaiconych zajęć dodatkowych, w tym tych związanych z uczestnictwem w kulturze.

Tabela 1: Płeć uczniów szkoły podstawowej a częstotliwość wykonywania wybranych czynności w czasie wolnym (N= 1695, ch. – chłopcy, dz. – dziewczęta) (w procentach)

Czynności czasu wolnego:	Płeć	Codziennie lub prawie codziennie	Co najmniej raz w tygodniu	Co najmniej raz w miesiącu	Kilka razy w roku	Rzadziej niż raz w roku lub nigdy
Oglądanie telewizji	Ch.	78	18	2	1	1
	Dz.	74	22	2	1	1
	Ogół	76	20	2	1	1
Słuchanie muzyki (z radia, komputera, MP3, sprzętu audio itp.)	Ch.	56	30	8	3	3
	Dz.	66	25	6	2	1
	Ogół	61	28	7	3	2
Korzystanie z komputera, Internetu	Ch.	70	24	4	1	1
	Dz.	61	30	6	2	1
	Ogół	66	27	5	1	1
Gra w gry komputerowe/ na PSP/ Playstation/ X-Box	Ch.	47	32	10	4	7
	Dz.	14	26	25	16	20
	Ogół	31	29	17	10	13
Oglądanie filmów	Ch.	21	33	31	13	4

na wideo, DVD, na komputerze	Dz.	17	33	34	11	5
	Ogół	19	33	32	12	4
Czytanie książek (i wydrukowanych, i wyświetlanych na ekranie komputera lub czytnika)	Ch.	16	30	25	17	12
	Dz.	28	26	28	15	4
	Ogół	22	28	26	16	9
Wizyty w kinie	Ch.	1	3	22	55	24
	Dz.	1	2	22	50	20
	Ogół	1	2	22	52	22
Wizyty w teatrze, filharmonii, galerii, muzeum	Ch.	1	1	10	36	47
	Dz.	1	2	9	42	52
	Ogół	1	2	9	39	50
Uprawianie sportu (także w klubie sportowym)	Ch.	55	27	7	4	10
	Dz.	43	32	9	7	8
	Ogół	49	29	8	5	8
Działanie w organizacji, np. ZHP, stowarzyszeniu, wolontariacie, zespole muzycznym, tanecznym, chórze	Ch.	5	11	4	8	71
	Dz.	9	32	9	12	39
	Ogół	7	21	6	10	56

5.2. Czas wolny piętnastolatków

Piętnastolatki są już znacznie samodzielniejsze i aktywniejsze niż ich młodszy koledzy ze szkoły podstawowej. Uczniowie gimnazjum narzekają na brak czasu wolnego i zmęczenie spowodowane między innymi nadmiernym obciążeniem obowiązkami szkolnymi. Z wiekiem ich pomysły na spędzanie czasu wolnego stają się coraz bardziej zróżnicowane, na co wpływ ma środowisko, w którym mieszkają, oraz możliwości wynikające z poziomu życia rodziny.

Analiza wyników odpowiedzi uczniowskich w badaniu ilościowym wskazuje, że powszednim zajęciem piętnastolatków jest słuchanie muzyki (z radia, komputera, MP3, sprzętu HiFi) i korzystanie z komputera. Odbiór muzyki to codzienna praktyka dziewcząt – aż 89% słucha jej codziennie, nieco mniej chłopców - 80% (tabela 2). Obcowanie z komputerem jest zajęciem również powszechnym, jednakowo popularnym wśród obu płci, 85% używa go codziennie, a 97% co najmniej raz w tygodniu. Gry komputerowe są już mniej atrakcyjne dla gimnazjalistów, a zwłaszcza gimnazjalistek, niż ich młodszych kolegów. Grają w nie przede wszystkim chłopcy – $\frac{3}{4}$ chłopców co najmniej raz w tygodniu i tylko co piąta dziewczynka. Nadal, choć w mniejszym stopniu niż wśród młodszych dzieci, powszechnym zajęciem jest oglądanie telewizji. Wciąż więcej czasu przed telewizorem spędzają gimnazjaliści mieszkający na wsi – 77% oglądało telewizję codziennie; w środowisku miejskim – 44%. Decydujący wpływ na to ma także wykształcenie rodziców – 78% dzieci, których ojcowie posiadają wykształcenie zasadnicze i 53% dzieci, których rodzice mają wyższe wykształcenie, to codzienni telewidzowie. Należy podkreślić, że korzystanie ze zinstytucjonalizowanych form aktywności kulturalnej nie jest powszechną praktyką wśród gimnazjalistów. Ponad połowa z nich bywa w kinie tylko kilka razy w roku, niemal 1/5 w ogóle. W grupie uczniów niechodzących do kina dominują uczniowie ze szkół wiejskich – 59% uczniów w ogóle nie odwiedza muzeów, galerii, teatrów ani filharmonii.

Tabela 2: Płeć gimnazjalistów a częstotliwość wykonywania wybranych czynności w czasie wolnym (N= 1798, Ch. – chłopcy, Dz. – dziewczęta) (w procentach)

Czynności czasu wolnego:	płeć	Codziennie lub prawie codziennie	Co najmniej raz w tygodniu	Co najmniej raz w miesiącu	Kilka razy w roku	Rzadziej niż raz w roku lub nigdy
Oglądanie telewizji	Ch.	68	24	4	2	2
	Dz.	70	21	5	2	1
	Ogół	68	23	5	2	2
Słuchanie muzyki (z radia, komputera, MP3, sprzętu audio itp.)	Ch.	80	16	2	1	1
	Dz.	89	9	2	1	0
	Ogół	84	12	2	1	1
Korzystanie z komputera, Internetu	Ch.	86	11	2	1	1
	Dz.	84	14	2	1	1
	Ogół	85	12	2	1	1
Gra w gry komputerowe / na PSP / Playstation / X-Box	Ch.	47	29	11	5	7
	Dz.	7	15	21	25	33
	Ogół	28	22	16	15	20
Oglądanie filmów na wideo, DVD, na komputerze	Ch.	24	38	30	7	3
	Dz.	13	37	36	11	3
	Ogół	18	38	33	9	3
Czytanie książek (i drukowanych, i wyświetlanych na ekranie komputera, czytnika)	Ch.	12	26	24	29	19
	Dz.	18	20	30	25	7
	Ogół	15	18	27	27	13
Wizyty w kinie	Ch.	2	1	24	55	19
	Dz.	1	1	20	63	17
	Ogół	1	1	22	58	18
Wizyty w teatrze, filharmonii, galerii, muzeum	Ch.	1	1	5	30	63
	Dz.	0	1	7	36	56
	Ogół	1	1	5	33	59
Uprawianie sportu (także w klubie sportowym)	Ch.	46	35	9	4	8
	Dz.	30	37	13	8	12
	Ogół	38	36	11	6	10
Działanie w organizacji, np. ZHP, stowarzyszeniu, wolontariacie, zespole muzycznym, tanecznym, chórze	Ch.	3	10	7	9	69
	Dz.	8	22	12	11	47
	Ogół	6	16	10	10	58

6. Czytanie książek przez polskich uczniów

Czytanie książek przez uczniów należy rozpatrywać w kontekście dwóch sytuacji czytelniczych, które mają różne uwarunkowania i stoją za nimi różne motywacje czytelnicze.

Pierwsza to czytanie poza obowiązkami szkolnymi, w którym decydującą rolę odgrywa własny wybór ucznia, będący konsekwencją jego indywidualnych zainteresowań, potrzeb i motywacji czytelniczych. Druga sytuacja czytelnicza wynika z obowiązku szkolnego, określana jest wymogami programu szkolnego i oczekiwaniami formułowanymi przez nauczyciela. Czytanie książek w czasie wolnym było obserwowane w badaniu ilościowym z dwóch perspektyw: jako jedno spośród rozmaitych zajęć w czasie wolnym i opisane przez częstotliwość jego podejmowania w ciągu roku (tabela 1 i 2) oraz jako czynność wykonywana w ciągu danego roku² i scharakteryzowana przez liczbę i charakter książkowych wyborów.

Aktywność czytelnicza w ramach obowiązku szkolnego została opisana na podstawie informacji o czytaniu lektur szkolnych w roku szkolnym, w którym realizowano badanie, to znaczy od września do listopada 2013 roku oraz w roku szkolnym poprzedzającym badanie³. W przypadku szkół podstawowych pytano o czytanie lektur szkolnych w poprzedniej, to znaczy piątej klasie, a gimnazjalistów w drugiej klasie. Poniżej przedstawione zostaną także tytuły czytanych przez uczniów lektur szkolnych oraz strategie (we fragmentach, streszczeniu lub w całości) ich czytania.

6.1. Uczniowie nieczytający książek

Do grupy uczniów nieczytających książek zaliczono osoby, które zadeklarowały, że nie czytały książek w czasie wolnym w 2013 r. (od stycznia do listopada) i jednocześnie nie przeczytały żadnej lektury szkolnej w roku szkolnym, w którym zostało przeprowadzone badanie (od września do listopada)⁴.

6.2. Uczniowie szóstej klasy szkoły podstawowej nieczytający książek

Tak wydzielona grupa stanowi margines wśród dwunastolatków: tylko 5% ogółu badanych uczniów, a w tej grupie tylko 2% ogółu badanych dziewcząt i 8% chłopców. Tylko nieliczni szóstoklasiści przyznają, że w ogóle nie czytają książek.

6.3. Gimnazjaliści nieczytający książek

Grupa nieczytających jest większa wśród gimnazjalistów – stanowi 14% ogółu uczniów, a w tym gronie 7% ogółu badanych dziewcząt i aż 20% chłopców. Niepokojące jest, że aż co piąty chłopiec gimnazjalista omija czytanie szkolne i nie ma nawyku sięgania po książkę po szkole, dla przyjemności. Tacy uczniowie nie realizują obowiązku szkolnego, w związku z czym nie mogą uczestniczyć aktywnie w lekcji języka polskiego, nie mają też własnych potrzeb czytelniczych. Najwięcej uczniów nieczytających książek znajdujemy wśród młodzieży wiejskiej, szczególnie wśród chłopców – aż co czwarty gimnazjalista wiejski należał do grupy nieczytelników. Obok płci również kapitał kulturowy rodziny pochodzenia, wyrażony wykształceniem rodziców i zasobnością domowych księgozbiorów, ma silny związek statystyczny z częstotliwością pojawiania się nieczytelników w grupie uczniów szkół gimnazjalnych. W grupie gimnazjalistów nieczytających książek jest 23% chłopców, których ojciec ma

² Badanej młodzieży zadano następujące trzy pytania dotyczące czytania książek: - Czy od początku tego roku (od stycznia 2013 r.) czytałaś/czytałeś książki, po które sięgnęłaś/sięgnąłeś dla własnej przyjemności, poza nauką szkolną? Interesują nas książki wszelkiego rodzaju: również powieści, tomiki wierszy, komiksy, poradniki, atlasy, słowniki, encyklopedie itd. Pytamy o książki w dowolnej postaci: w wersji papierowej i czytane z ekranu, z Internetu, e-booki itp.-

³ Czy w tym roku szkolnym (tzn. od września 2013 roku) przeczytałaś/przeczytałeś jakieś książkowe lektury szkolne omawiane na lekcjach polskiego (inne niż umieszczone w podręcznikach)?

⁴ Niestety wielu uczniów nie potrafiło odpowiedzieć, czy czytało lektury w poprzedniej klasie aż 19%, w związku z tym rezygnujemy z informacji dotyczących czytania szkolnego w poprzedniej klasie.

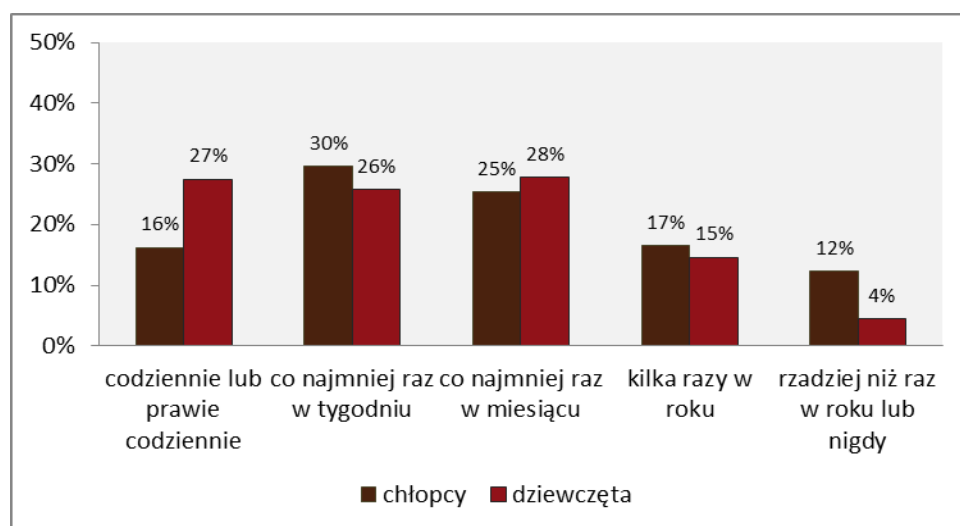
wykształcenie zasadnicze zawodowe oraz co dziesiąta dziewczynka z takim pochodzeniem i zaledwie 7% chłopców i 2% dziewcząt, których ojcowie mają wyższe wykształcenie. Najmocniej przynależność ucznia do kategorii nieczytelników określa wielkość domowych i uczniowskich księgozbiorów. Nie czyta książek co trzeci gimnazjalista, w którego domu nie ma domowej biblioteczki. Aż 22% nieczytających uczniów wywodzi się z rodzin, których kolekcja książek nie przekracza 10 egzemplarzy.

6.4. Aktywność czytelnicza uczniów szkoły podstawowej

Czytanie książek w czasie wolnym

Co piąty uczeń czyta codziennie. Uczniowie, którzy deklarują czytanie książek co najmniej raz w tygodniu, stanowią 48% ogółu badanych dwunastolatków. Ponad 1/5 twierdzi, że sięga po książkę kilka razy w roku, 8% nie czyta w ogóle. Praktyki czytelnicze w dużym stopniu zależą od płci nastolatków – znacząca jest przewaga dziewcząt wśród „codziennych” czytelników (wykres 3). Praktyka codziennej lektury podlega silnemu zróżnicowaniu środowiskowemu, duże znaczenie odgrywa również kapitał kulturowy rodziny wyrażany liczbą posiadanych książek.

Wykres 3: Płeć uczniów szkoły podstawowej a częstotliwość czytania książek w czasie wolnym (N=1695) (w procentach)

W ciągu 10 miesięcy objętych badaniem (od stycznia do listopada 2013 r.) zdecydowana większość dwunastolatków – 77% – sięgnęła chociaż po jedną książkę z własnego wyboru, poza szkolnymi obowiązkami. Więcej było czytelniczek (84%) niż czytelników (71%).

Jednak aż 23% uczniów ostatniej klasy szkoły podstawowej nie przeczytało w czasie wolnym, choćby we fragmentach, żadnej książki. W grupie dwunastolatków nieczytających w czasie wolnym zdecydowanie przeważali chłopcy: 29% dziewczęta stanowiły 16%.

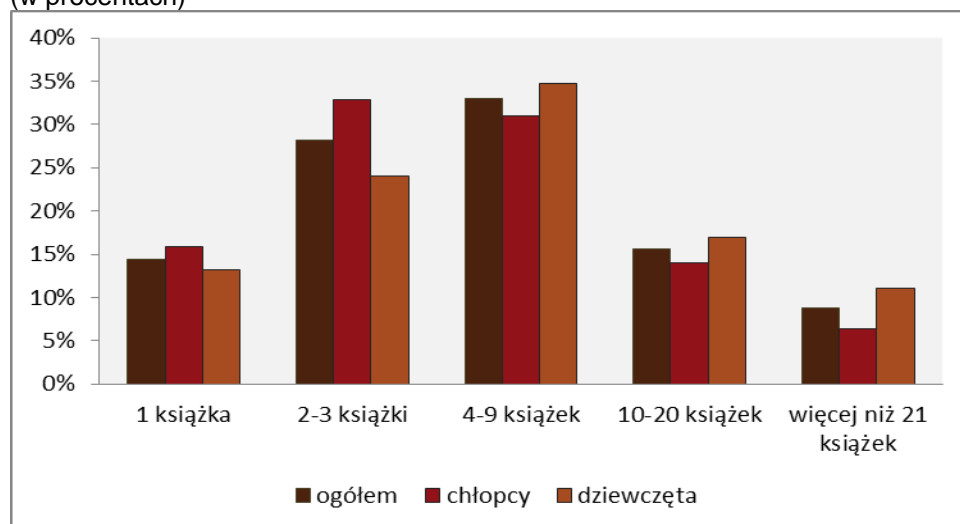
Wraz ze wzrostem wykształcenia rodziców i wielkości domowych księgozbiorów wzrasta odsetek uczniów czytających inne książki niż lektury szkolne: i tak po książkę w czasie wolnym sięgnęło 72% dzieci ojców z wykształceniem zasadniczym zawodowym oraz 88% uczniów ojców mających wyższe wykształcenie. Uczniowie posiadający własne biblioteczki liczące co najmniej 20 pozycji i pochodzący z domów, w których było co najmniej 200 książek, stanowią 90% czytelników książek w czasie wolnym.

Okres wakacji letnich nie sprzyja spędzaniu czasu na lekturze, chociaż uczniowie nie mają wtedy obowiązków szkolnych. Tylko 43% uczniów szkoły podstawowej zadeklarowało, że znalazło wówczas czas na czytanie książek, w tym 53% dziewcząt i zaledwie co trzeci chłopiec. Warto jednak odnotować, że aż 23% badanych nie potrafiło sobie przypomnieć, czy sięgnęło wówczas po jakąś książkę niebędącą szkolną lekturą. Najmniej „wakacyjnych” czytelników można było znaleźć wśród chłopców mieszkających na wsi.

6.5. Liczba książek czytanych w czasie wolnym przez dwunastolatków

Ważnym świadectwem aktywności czytelniczej jest liczba czytanych książek. Uczniowie szóstej klasy szkoły podstawowej wskazywali na liczbę czytanych książek w okresie od stycznia do listopada 2013 r., weryfikowaną później pytaniem o tytuły tych lektur. Sporadyczni, przypadkowi czytelnicy to ci, którzy zadeklarowali, że mieli okazję czytać tylko jedną książkę. Stanowili 15% ogółu badanych. W zbiorowości uczniów mających za sobą lekturę nie więcej niż czterech książek (49% ogółu) przeważali chłopcy. Natomiast wśród czytelników systematycznych, czyli takich, którzy zadeklarowali czytanie więcej niż 10 książek (25% ogółu) pojawiło się więcej uczennic – 28%, i tylko co piąty chłopiec (wykres 4).

Wykres 4: Płeć uczniów szkoły podstawowej a liczba książek czytanych w czasie (N=1254), (w procentach)

Z bardziej intensywnym czytaniem łączy się wyższe wykształcenie rodziców: co trzecie dziecko ojca z wyższym wykształceniem zadeklarowało czytanie więcej niż 10 lektur, tylko 19% dzieci ojców mających wykształcenie zasadnicze zawodowe.

6.6. Czytanie lektur szkolnych przez dwunastolatków

Uczniowie ostatniej klasy szkoły podstawowej wydają się bardzo zdyscyplinowani w czytaniu lektur szkolnych. Zdecydowana większość – 87% – w ciągu dwóch miesięcy nauki przeczytała choćby we fragmentach co najmniej jedną książkę polecaną przez nauczyciela. Większość – 69% uczniów – deklaruje, że przeczytali tylko jedną książkę, 25% dwie książki, zaledwie 6% uczniów stwierdziło, że 3 książki i więcej.

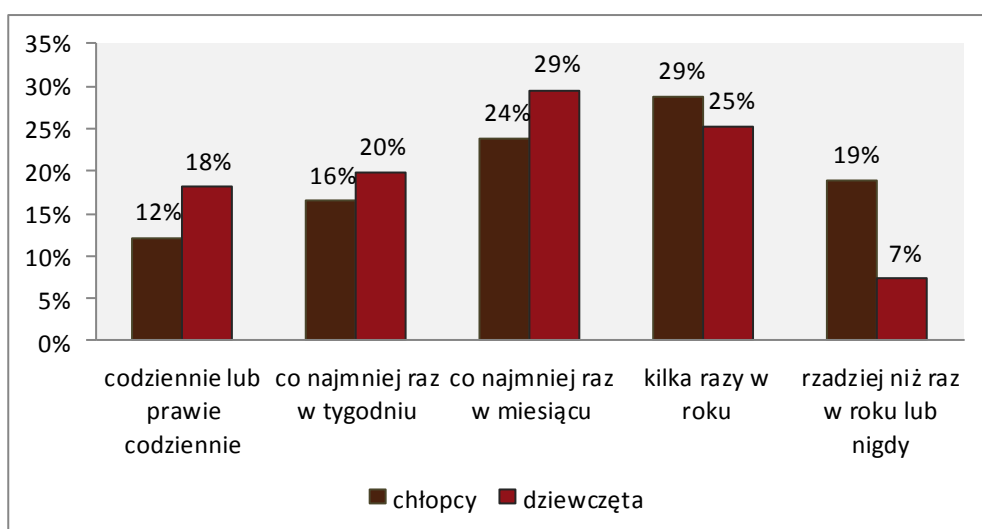
Zaobserwowano stosunkowo nieduże środowiskowe zróżnicowanie w praktykach czytania lektur szkolnych. Różnice deklaracji między chłopcami i dziewczętami wyniosły średnio tylko 8 punktów procentowych; również różnice między dziewczętami i chłopcami z różnych środowisk były niewielkie, sięgające 10 punktów procentowych.

6.7. Aktywność czytelnicza gimnazjalistów

Czytanie książek w czasie wolnym

Wraz z wiekiem czytanie zajmuje coraz mniej miejsca wśród codziennych sposobów spędzania czasu wolnego: uczniowie trzecich klas gimnazjum są mniej aktywni czytelniczo niż ich młodsi o trzy lata koledzy. Co trzeci piętnastolatek sięgał po książkę co najmniej raz w tygodniu, w tym 15% deklarowało, że robi to codziennie. Aż 40% przyznało, że czyta książki kilka razy w roku bądź nie czyta ich wcale. Zmniejszenie częstotliwości codziennego sięgania po książkę, jak wynika z analizy wywiadów z gimnazjalistami, jest spowodowane między innymi większym obciążeniem obowiązkami szkolnymi oraz tym, że nastolatki poświęcają czas na rozwijanie innych zainteresowań. W przypadku gimnazjalistów płeć, podobnie jak u uczniów szkoły podstawowej, stanowi znaczący czynnik różnicujący – systematyczna lektura książek jest zajęciem atrakcyjnym raczej dla dziewcząt (wykres 5).

Wykres 5: Płeć gimnazjalistów a częstotliwość czytania książek w czasie wolnym (N=1798) (w procentach)

Badania czytelnictwa prowadzone w ciągu ostatniej dekady pozwalają stwierdzić, że przewaga dziewcząt nad chłopcami w aktywności i intensywności czytelniczej, zwłaszcza w czasie wolnym, jest zjawiskiem trwałym i niezmiennym (Zasacka, 2008; 2012a), występującym także w innych krajach⁵. Różnica w aktywności czytelniczej między płciami zmienia się, jeśli uwzględnimy kapitał kulturowy rodziców, który jest silnie skorelowany z częstotliwością czytania książek. Czytelniczki „codzienne” lub „systematyczne” (czytające co najmniej raz w tygodniu) najwyraźniej przeważają nad chłopcami tylko wówczas, jeśli wywodzą się z rodzin o zasadniczym zawodowym wykształceniu rodziców. W sytuacji

⁵ W ostatniej edycji badania National Literacy Trust zrealizowanego w 2011 r. na próbie 20 950 uczniów z Wielkiej Brytanii (w tym 950 15-latków) 12,6% chłopców oraz 4,8% dziewcząt w wieku 15 lat przyznało się, że nie czyta książek; por. Christina Clark *Children's and Young People's Reading Today, Findings from the 2011 National Literacy Trust annual survey NLT 2012*

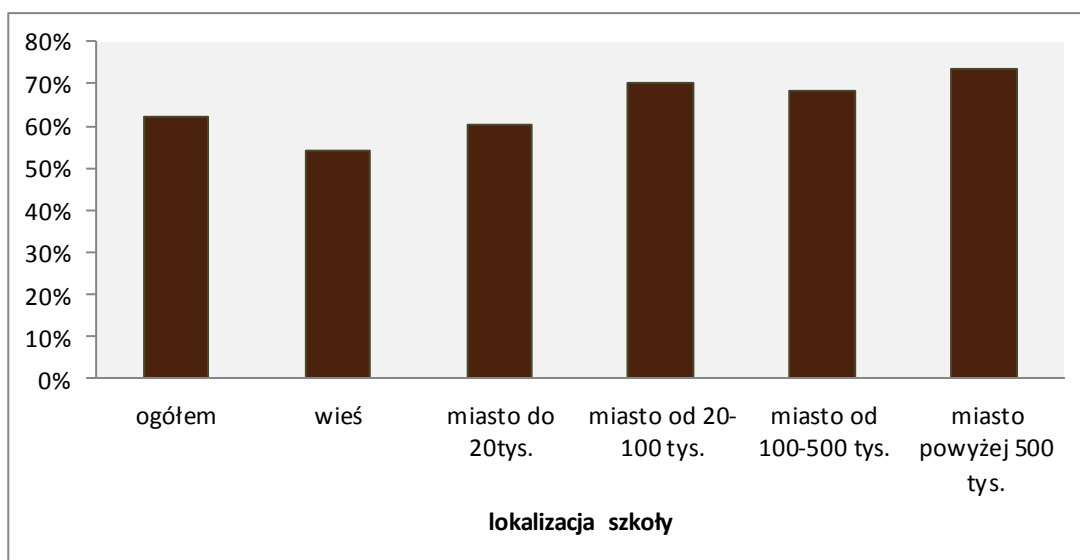
kiedy rodzice mają wyższe wykształcenie, zaczyna maleć różnica między płciami, znika zaś w domach, w których kolekcjonuje się książki. Częstotliwość czytania książek rośnie wraz ze wzrostem wykształcenia rodziców. Czytelnicy „codzienni” częściej wywodzą się z rodzin o wyższym wykształceniu, mieszkają w dużych miastach, są samodzielnymi kolekcjonerami książek lub mają bogaty księgozbiór w domu.

Aktywność czytelnictwem w czasie wolnym piętnastolatków, podobnie jak młodszych kolegów, sprawdzono, pytając ich o czytanie książek w ciągu ostatnich dziesięciu miesięcy – 62% polskich piętnastolatków zadeklarowało czytanie książek w każdej postaci: drukowanych na papierze bądź w wersji elektronicznej. Dziewczęta były znacznie aktywniejsze czytelnice: 72% dziewcząt i tylko 52% zadeklarowało czytanie choćby jednej książki. Najrzadziej czytanie książek w czasie wolnym deklarowali chłopcy, których ojcowie mają wykształcenie podstawowe (38%) i zasadnicze zawodowe (43%). Najczęściej czytają synowie ojców z wyższym wykształceniem (78%). Warto podkreślić, że aż 90% córek ojców z wyższym wykształceniem zadeklarowało sięganie po książkę w czasie wolnym.

Istnieje także wyraźna różnica między aktywnością czytelnictwem młodzieży wiejskiej i miejskiej: czytanie książek po szkole zadeklarowało 54% gimnazjalistów ze szkół wiejskich oraz 73% uczniów uczęszczających do szkół znajdujących się w miastach powyżej pół miliona mieszkańców (wykres 6).

Analiza wykonana metodą regresji logistycznej potwierdziła prezentowane wyżej zależności. Po pierwsze szansa na to, że piętnastolatka będzie czytać co najmniej raz w tygodniu, jest o 21% większa niż szansa na to, że po książkę sięgnie chłopiec. Po drugie szansa na to, że uczeń gimnazjum, który ma w domu 1-5 własnych książek, sięgnie po lekturę co najmniej raz w tygodniu, jest o 47% większa niż w przypadku piętnastolatka niemającego własnych książek.

Wykres 6: Typ miejscowości, w której znajduje się szkoła a czytanie książek w czasie wolnym przez gimnazjalistów (N=1816) (w procentach)

Wraz z przyrostem własnego księgozbioru wzrasta szansa na aktywność czytelnictwem – szansa na czytanie co najmniej raz w tygodniu wśród uczniów, którzy mają 21-30 książek jest o 435% większa niż wśród uczniów, którzy nie posiadają żadnych książek. Kolejnym czynnikiem wpływającym na czytelnictwo nastolatków jest liczba książek w bibliotece rodziców. W przypadku uczniów szkoły

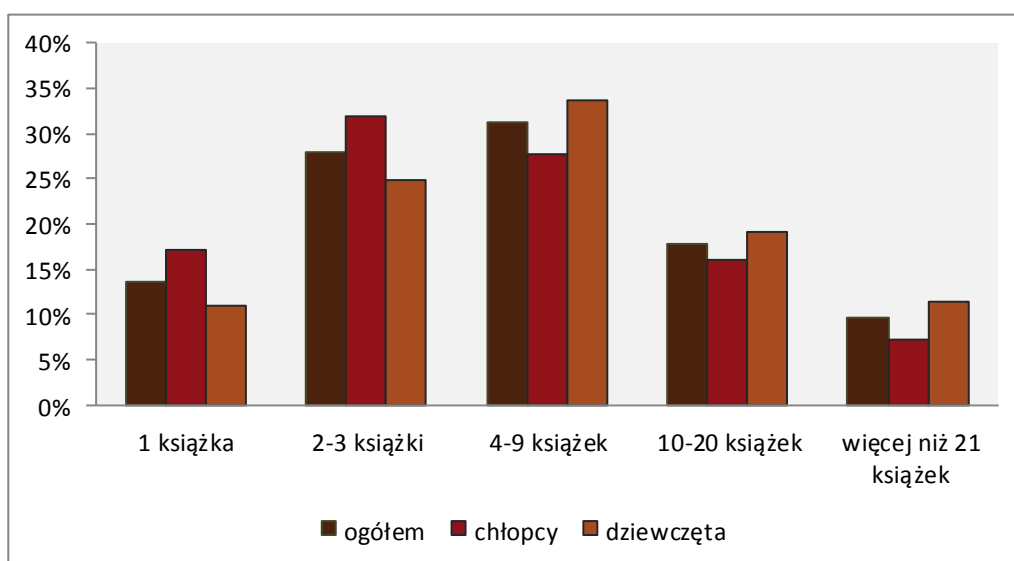
podstawowej zaobserwowano podobne wyniki, choć wpływ płci na szansę sięgnięcia po książkę przez dwunastolatków nie jest aż tak istotny jak w przypadku piętnastolatków. Jednocześnie analiza za pomocą regresji logistycznej pokazała, że podejmowanie praktyk czytelniczych przez nastolatków jest związane bezpośrednio ze zwyczajami i nawykami czytelniczymi rodziców, nie zaś tylko z ich wykształceniem czy wielkością miejscowości zamieszkania.

Gimnazjalistów zapytano, czy w czasie ostatnich wakacji czytali książki niebędące lekturami szkolnymi. Co piąty badany uczeń nie potrafił sobie przypomnieć, czy cokolwiek czytał w tym czasie, a tylko 42% zadeklarowało czytanie książek. Przewaga dziewcząt była taka sama, jak w deklaracjach dotyczących całego roku: 52% dziewcząt i 32% chłopców to „wakacyjni” czytelnicy. Zróżnicowanie wakacyjnego czytania jest podobne do zróżnicowania deklaracji czytania w ciągu całego roku, jednak jeśli uwzględnimy miejsce zamieszkania gimnazjalistów, to negatywnie wyróżniają się gimnazjaliści ze szkół wiejskich. Co trzeci uczeń w tej zbiorowości zadeklarował czytanie książek w czasie wakacji, w tym tylko co piąty chłopiec. Zapewne w tym czasie są oni bardziej obciążeni obowiązkami w gospodarstwie domowym.

6.8. Liczba książek czytanych w czasie wolnym gimnazjalistów

Gimnazjaliści, którzy zadeklarowali tylko jedną przeczytaną książkę, to czytelnicy sporadyczni. Stanowili 14% ogółu uczniów – w tej grupie przeważali chłopcy – 17%, a tylko 11% dziewcząt. Dużą grupę stanowili i uczniowie czytający systematycznie, to znaczy więcej niż 10 książek w ciągu 10 miesięcy objętych badaniem – 27% czytających w czasie wolnym – w tym 31% dziewcząt i 23% chłopców.

Wykres 7: Płeć gimnazjalistów a liczba książek czytanych w czasie wolnym (N=1078) (w procentach)

Wraz ze wzrostem wykształcenia rodziców rośnie odsetek „systematycznych” czytelników: co piąte dziecko (16% synów i 23% córek) ojca mającego wyższe wykształcenie zasadnicze zawodowe zadeklarowało czytanie więcej niż 10 książek, ale podobną deklarację złożyło 40% dzieci ojców mających wyższe wykształcenie. W tej grupie odsetek chłopców był nawet wyższy niż odsetek dziewcząt. Aż 41% chłopców, których ojcowie mieli wyższe wykształcenie (39% dziewcząt) zadeklarowało przeczytanie więcej niż 10 książek. Również identyczne odsetki dla obu płci (43%) ze względu na intensywność czytania odnotowano w domach, gdzie są największe domowe biblioteki (powyżej 200 egzemplarzy).

Ze względu na intensywność czytania wyróżnili się uczniowie z największych, tj. ponadpółmilionowych miast – 40% chłopców i 47% dziewcząt z tego środowiska zadeklarowało, że czytało więcej niż 10 książek. W największych miastach najrzadziej trafiali się czytelnicy „sporadyczni” (czytający tylko jedną książkę) – 4%, i byli to tylko chłopcy. W zbiorowości dziewcząt z wielkich miast nie było czytelników „sporadycznych”! Po drugiej stronie znaleźli się uczniowie ze szkół wiejskich: tylko 14% chłopców i co czwarta dziewczyna to czytelnicy „systematyczni”. W grupie wiejskich uczniów znalazło się 15% czytelników tylko jednej książki (20% chłopców, 12% dziewcząt).

Czytanie lektur szkolnych przez piętnastolatków

Większość gimnazjalistów (76%) przeczytała co najmniej jedną lekturę szkolną w trzeciej klasie gimnazjum. Dziewczęta były bardziej obowiązkowe – 84% ogółu gimnazjalistek i tylko 69% chłopców zadeklarowało czytanie lektur w pierwszym semestrze trzeciej klasy. Warto jednak podkreślić, że pod tym względem nie odnotowano istotnych różnic między środowiskiem wiejskim i wielkomiejskim.

Wnioski

- Aktywność czytelnicza mierzona czytaniem książek w ramach obowiązku szkolnego i poza nim jest uwarunkowana czynnikami społeczno-demograficznymi. Najmocniej czytanie książek w czasie wolnym różnicują płeć i kapitał kulturowy rodziców wyrażony poziomem wykształcenia i liczbą posiadanych książek. Najwięcej uczniów czytających w obu sytuacjach czytelniczych (tj. w ramach obowiązków szkolnych i dla przyjemności w czasie wolnym) znajdujemy w rodzinach o najwyższym kapitale kulturowym i w środowisku wielkomiejskim.
- W środowiskach o najwyższym kapitale kulturowym maleje różnica między chłopcami i dziewczętami w ich aktywności czytelniczej.
- Z wiekiem uczniów powiększają się różnice aktywności czytelniczej – zbiorowość czytelników książek najbardziej kurczy się w środowiskach o najniższym kapitale kulturowym. Również wśród starszych nastolatków powiększa się zbiorowość uczniów nieczytających książek, co jest efektem mniejszego zainteresowania lekturami podejmowanymi w czasie wolnym – po szkole. Jest to wynikiem spadku aktywności czytelniczej wśród chłopców, szczególnie widocznego w zbiorowości chłopców mieszkających na wsi i wywodzących się ze środowisk o najniższym kapitale kulturowym. Niepokojące jest pojawienie się wraz z dorastaniem uczniów dużej grupy osób nieczytających. Kategoria ta stanowi 14% ogółu badanych uczniów, ale trafia do niej aż co piąty chłopiec kończący gimnazjum.

7. Motywacje czytelnicze polskich nastolatków

Analizując praktyki czytelnicze, stajemy przed pytaniem, co jest ich przyczyną, jakie są powody rozpoczęcia lektury przez czytelnika, jakie są jego motywacje czytelnicze. W prezentowanym badaniu wykonano pomiar motywacji czytelniczych uczniów szkoły podstawowej i gimnazjum. Poszukiwano związków między motywacjami a aktywnością czytelniczą i osiągnięciami szkolnymi (obserwowanymi poprzez wysokość stopni z języka polskiego) uczniów przy kontroli płci i domowego kapitału kulturowego.

Motywacje czytelnicze są tu rozumiane jako osobiste cele, wartości i opinie dotyczące tematyki, procesu i efektów czytania (Guthrie, Wigfield 2000). W opisywanym badaniu został wykorzystany kwestionariusz motywacji czytelniczych i skala MRQ (Motivation Reading Questionnaire) skonstruowane przez Allana Wigfielda i Johna Guthrie (Wigfield, Guthrie, 1997), w celu ulokowania badanych uczniów na skali w czterech komponentach motywacji czytelniczych. Komponenty opisano następująco:

- **Kompetencja i samoocena umiejętności czytelniczych** – oznacza samoświadomość własnej efektywności (Bandura, 1997). Z tym subiektywnym przekonaniem wiąże się uczniowska skłonność do podejmowania wysiłku i rozwiązywania ewentualnych trudności napotykanym w procesie czytania określonego tekstu. Obecna tutaj jest też skłonność do unikania bądź nieunikania potencjalnych utrudnień związanych z lekturą.
- **Motywacje wewnętrzne** – oznaczają umiejętność zaangażowania się w czytany tekst, poprzez np. wyobrażenie przedstawianego świata, identyfikację z postaciami literackimi, odczuwanie empatii wobec nich, podjęcie gry zaprojektowanej przez autora tekstu. O motywacji wewnętrznej decyduje też zainteresowanie czytany tekst, jego tematyką.
- **Motywacje zewnętrzne** – oznaczają czytanie dla stopni i pochwały, obowiązkowość w czytaniu, podejmowanie współzawodnictwa w czytaniu (dążenie, aby być lepszym w czytaniu od kolegów).
- **Spółeczny aspekt czytania** – społeczne powody czytania mają miejsce, kiedy uczeń wykorzystuje czytane teksty do podtrzymywania i wzmacniania relacji społecznych: z rówieśnikami, rodzicami, innymi dorosłymi; kiedy uczniowi sprawia przyjemność wymiana opinii, ocen z rodziną lub kolegami o czytanych tekstach, książkach.

Motywacje czytelnicze uczniów są silnie zależne od płci i kapitału kulturowego rodzin opisywanego przez poziom wykształcenia rodziców i domowe zbiory książek. Motywacje czytelnicze, odczuwane przez uczniów, mają wpływ na aktywność czytelniczą i osiągnięcia w nauce mierzone stopniami z języka polskiego. Szczególnie istotne znaczenie dla praktyk czytelniczych podejmowanych z własnego wyboru ma motywacja wewnętrzna ucznia.

Wraz z wiekiem uczniów słabną ich motywacje czytelnicze, szczególnie motywacje wewnętrzne i zewnętrzne. Różnice między płciami ze względu na motywacje dotyczą szczególnie motywacji wewnętrznych i społecznego aspektu czytania silniej odczuwanych przez dziewczęta (zob. także roz. *Spółeczny kontekst praktyk czytelniczych*). Niepokojące jest to, że duża część gimnazjalistów charakteryzuje się niskimi kompetencjami czytelniczymi i ma trudności z dokończeniem czytanej książki.

Należy podkreślić, że u chłopców występują słabsze motywacje czytelnicze, przede wszystkim te, które sprzyjają czerpaniu przyjemności z lektury i umiejętności zaangażowania się w nią. Szczególną barierą w podejmowaniu lektury, dostrzeganą przez wszystkich uczniów, jest trudny język czytanych tekstów, element kompetencji i samooceny umiejętności czytelniczych. Są to te składniki motywacji czytelniczych, które szkolna dydaktyka polonistyczna powinna szczególnie brać pod uwagę.

8. Lektury czasu wolnego nastoletnich czytelników

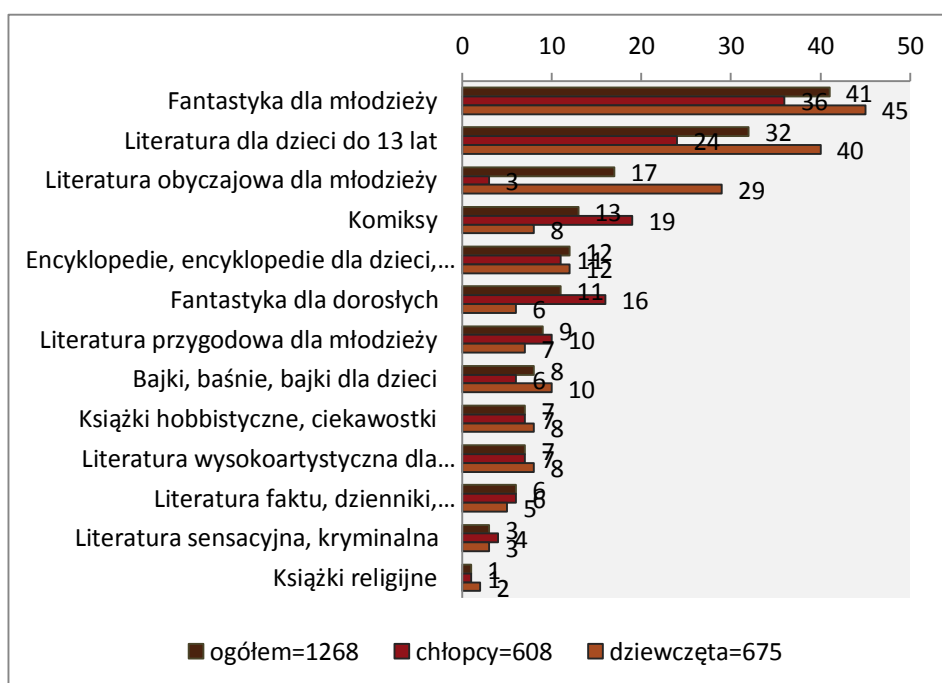
Wybory lekturowe dokonywane przez nastolatków poznaliśmy dzięki otwartym pytaniom, co oznacza, że uczniowie samodzielnie wymieniali książki czytane z własnego wyboru, bez polecenia nauczyciela w okresie od początku roku, to znaczy od stycznia do listopada, czyli do momentu realizacji badania.

Wymieniali tytuły i nazwiska autorów. Wskazane przez nastolatków książki, po identyfikacji tytułów i autorów, zostały sklasyfikowane „metodą sędziów” według zasad przyjętych w poprzednich edycjach sondażu (Zasacka, 2008). Wyróżnione typy były rozłączne. Dana książka mogła być przypisana tylko do jednego typu książek⁶.

8.1. Książki czytane w czasie wolnym przez dwunastolatków

Wybory lekturowe szóstoklasistów stanowią przede wszystkim kontynuację ich wcześniejszych dziecięcych doświadczeń. Są to więc, w większości, książki skierowane do ich rówieśników. Poniższy wykres (8) wskazuje na typy czytanych przez nich książek. Podstawę obliczeń stanowią uczniowie, którzy zadeklarowali przeczytanie co najmniej jednej książki.

Wykres 8: Płeć uczniów szóstej klasy szkoły podstawowej a typy książek czytane w czasie wolnym (w procentach)

Najpopularniejszym typem książek jest literatura fantastyczna dla młodzieży, która została odróżniona od „fantastyki dla dorosłych” przede wszystkim przez obecność w fabule nastolatków jako pierwszoplanowych postaci literackich. Z wielu odmian takiej literatury najliczniej jest czytana fantastyka przygodowa – wybrało ją 45% uczniów (wybory dziewcząt były o 19 punktów procentowych liczniejsze niż chłopców).

⁶ Kategoryzacja książek była wypadkową kryteriów literaturoznawczych, estetyczno-formalnych, doświadczenia badań czytelniczych, szczególnie młodzieży oraz tych, które odpowiadają wyobrażeniom czytelników o ich lekturach, temu, jak sami je definiowali.

Tak duża popularność fantastyki przygodowej jest zasługą najpoczytniejszego wśród uczniów szkoły podstawowej cyklu powieściowego opisującego przygody Harry'ego Pottera. Prawie 1/5 dwunastolatków czytała choć jedną książkę autorstwa Joanne K. Rowling. Uczniowie przyznawali w wywiadach, że wręcz uwielbiają opowieści o przygodach młodych czarodziejów oraz że czytali je kilka, a nawet kilkanaście razy. Kolejny pod względem popularności był cykl powieści Clive'a Staplesa Lewisa *Opowieści z Narnii*. W tym wypadku spontaniczny wybór dwunastolatków zbiega się z wymogami stawianymi na lekcjach języka polskiego. Kolejne na liście bestsellerów są takie pozycje, jak: *Hobbit* Johna Ronalda Tolkiena, *Zwiadowcy* Johna Flanagana oraz *Magiczne drzewo* Andrzeja Maleszki.

Drugą grupę książek, po które często sięgają dwunastolatki, stanowią powieści o wampirach. Uczniowie najchętniej wybierali cykl Stephenie Meyer, będący hitem czytelnictwa w kolejnym już sezonie (Zasacka, 2009; 2012b). Inne popularne autorki to między innymi Phyllis Christine Cast i Kristin Cast, Rachel Caine, Alyson Noël, Lisa Jane Smith, Cassandra Clare. „Wampiryczna” odmiana fantastyki, ze względu na silnie eksponowane w niej wątki obyczajowo-romansowe, była wybierana przede wszystkim przez dziewczęta.

Warto zwrócić uwagę na stosunkowo nowy na polskim rynku cykl fantastyki autorstwa Suzanne Collins (*Igrzyska śmierci*, *W pierścieniu ognia*, *Kosogłos*), który pojawia się we wskazaniach uczniów, a który sygnalizuje nadejście mody na powieści fantastyczne, w których występują wątki fabularne i tematyczne charakterystyczne dla literatury dla dorosłych. Ta odmiana fantastyki to częściej dziewczęcy wybór.

Kolejny pod względem liczby czytelnictwa wyborów typ literatury to książki skierowane do dzieci w młodszym wieku (12–13 lat). Wśród najchętniej czytanych znajduje się cykl humorystycznych historii Jeffa Kinneya *Dziennik cwaniaczka*, a także serie: Roberta Muchomora *Cherub* oraz Franceski Simon *Koszmary Karolek*. Wśród tytułów wymienianych przez uczniów są również między innymi: *Lassie wróć* Erica Knighta, *Mikołajek* René Goscinny'ego, książki autorstwa Edith Nesbit, Selmy Lagerlöf, Astrid Lindgren, Karla Martina Widmarka, Heleny Willis.

Trzecim pod względem poczytności typem literatury dla młodzieży są powieści obyczajowe, wybierane przede wszystkim przez dziewczęta (29% dziewcząt i 4% chłopców zdecydowało się na wybór literatury obyczajowej). Spośród polskich autorów czytają m.in.: Małgorzatę Musierowicz, Agnieszkę Tyszkę, Ewę Ostrowską, Maję Ozgę. Dziewczęta jednak chętniej sięgają po książki autorów zagranicznych, m.in.: Lauren Brooke, Meg Cabot, Cathy Cassidy, Jacqueline Wilson – utwory tych twórców odznaczają się lekką, przyjemną tematyką. Należy zauważyć, że margines wyborów lekturowych dwunastolatków stanowią książki dotyczące problemu uzależnień czy patologii społecznych.

Czwarty pod względem poczytności typ książek to komiksy: wybiera je 13% czytających dwunastolatków; dwukrotnie częściej chłopcy niż dziewczęta. Wśród tytułów dominują cykle znane od lat: *Kaczor Donald*, *Spiderman*, *Asterix i Obelix*; z polskich – *Tytus*, *Tomek i A'Tomek* Henryka Jerzego Chmielewskiego.

Piąty typ to encyklopedie i słowniki – wskazuje na nie 12% dwunastolatków. Są to bardzo różne wydawnictwa, w większości ilustrowane encyklopedie, kompendia wiedzy przeznaczone dla dziecięcego odbiorcy. Uczniowie najczęściej wymieniają encyklopedie przyrodnicze o zwierzętach, rzadziej o tematyce geograficznej.

Należy także wspomnieć, że 11% dwunastolatków to czytelnicy fantastyki przeznaczonej dla dorosłych odbiorców (są to książki częściej wybierane przez chłopców – 16%). Najpopularniejszym

autorem jest Tolkien: 3% uczniów (dwukrotnie więcej chłopców niż dziewcząt) sięga po choć jeden tom z trylogii *Władcy Pierścieni*.

Kolejny typ książek, który zyskał już mniejsze grono czytelników, to grupa powieści przygodowych wymienianych przez 9% nastoletnich czytelników, na którą złożyły się klasyczne powieści przygodowe autorstwa między innymi Roberta Louisa Stevensona, Jacka Londona, Jamesa Oliviera Curwooda oraz realistyczne polskich autorów między innymi: Aleksandra Minkowskiego, Adama Bahdaja, Zbigniewa Nienackiego. Kolejne pod względem poczytności typy książek to baśnie i wiersze dla dzieci (Andersen, bracia Grimm, Tuwim, Brzechwa, Konopnicka) oraz książki hobbystyczne i poradniki.

Odrębną kategorię stanowi literatura wysokoartystyczna przeznaczona dla dorosłego czytelnika, w tym poezja, dramat, klasyka polska i obca. Dla zdecydowanej większości szóstoklasistów jest to jeszcze trudno dostępny obszar literacki. Niemniej 7% dwunastoletnich czytelników wybiera utwory należące do klasyki literatury, najczęściej są to gimnazjalne lektury szkolne: *Potop* Henryka Sienkiewicza, *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza, *Zemsta* Aleksandra Fredry, dramaty Sofoklesa, Moliera i inne.

Dla niewielkiej części dwunastolatków (4%) atrakcyjna jest literatura niebeletrystyczna. Są to przede wszystkim biografie znanych postaci, na przykład piłkarzy, wywiady, wspomnienia (Justin Bieber, *Dopiero się rozkręcam*). Warto wspomnieć, że 1% czytelników deklaruje lekturę książek o tematyce religijnej, w tym kilkoro uczniów wymienia Biblię.

Płeć najmocniej różnicuje wybory lekturowe czasu wolnego dwunastolatków. Inne zmienne społeczno-demograficzne w tym wieku jeszcze nie różnicują wyborów tak, jak to się dzieje u ich starszych kolegów. Dziewczęta poszukują w lekturze, obok fantastycznych przygód i szybkiej akcji, jeszcze wątków o charakterze obyczajowym, relacjach rówieśniczych, elementów romantycznych. Częściej niż chłopcy także kontynuują swoje dziecięce lektury. Chłopcy są w swoich wyborach czytelniczych wybiórczy, szczególnie niechętnie odnoszą się do obyczajowej literatury psychologicznej, ale także każdej innej, w tym fantastycznej, w której obecne są liczne wątki dotyczące przyjaźni, fascynacji, romansu między bohaterami literackimi. W kręgu chłopięcych preferencji lekturowych najważniejszą rolę odgrywa tematyka przygodowa-fantastyczna – zarówno na wesoło, jak i na serio, którą przeżywają młodzi i dorośli protagoniści. Niewielu chłopięcych czytelników (ale trzeba ich zauważyć) znajduje książkowe publikacje poświęcone swoim zainteresowaniom. I tak: chłopcy uprawiający sporty, zwłaszcza piłkę nożną, oraz będący kibicami, czytają biografie piłkarzy.

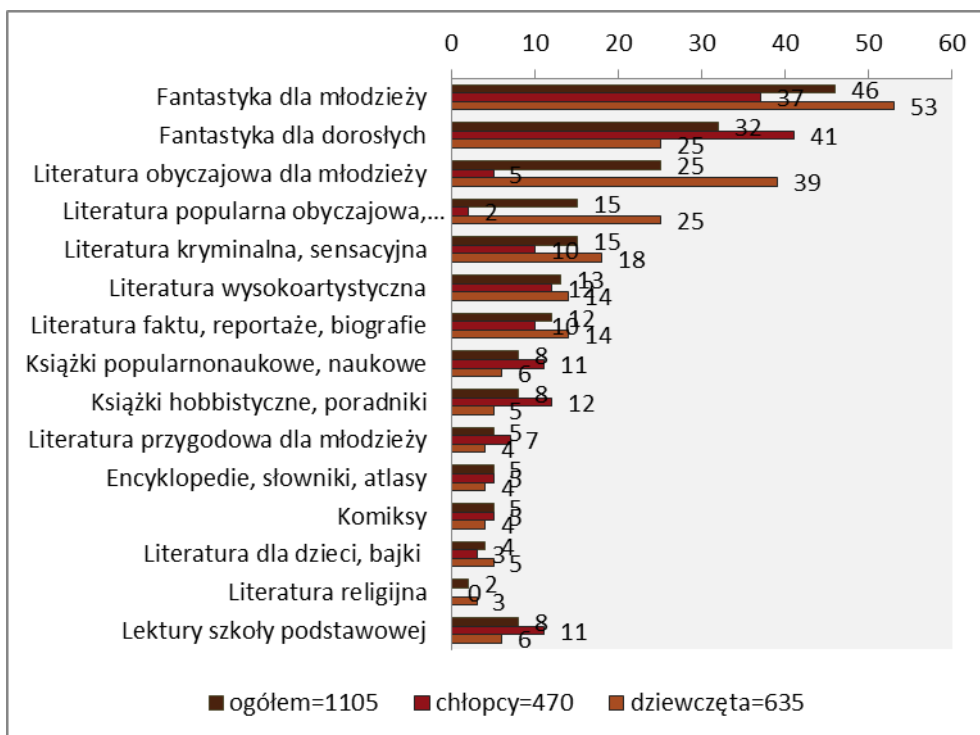
8.2. Książki czytane w czasie wolnym przez piętnastolatków

Gimnazjaliści, podobnie jak dwunastolatki, najchętniej czytają literaturę fantastyczną dla nastoletnich czytelników (46% czytających piętnastolatków) (wykres 9). Najpoczytniejszy znów okazał się cykl powieści o Harrym Potterze (ma 15% czytelników), który jest popularny zarówno wśród dziewcząt, jak i chłopców. Poza cyklem Rowling gimnazjaliści czytają trylogię Christophera Paoliniego (3% czytelników) – jest to częściej wybór chłopców. Piętnastolatki chętnie sięgają również po serię Johna Flanagana *Zwiadowcy* (5% chłopców, 2% dziewcząt). Wśród częściej czytanych autorów znaleźli się między innymi Robert Muchomore i jego seria *Cherub*, Dorota Terakowska, Andrzej Maleszka, Rafał Kosik.

Druga odmiana tego typu literatury to powieści z kręgu romansu paranormalnego, powieści o wampirach, thrillery fantastyczno-romantyczne z nastolatkami w rolach głównych bohaterów.

Tematyka tych książek sprawia, że chętniej czytają je dziewczęta. Najpoczytniejszą autorką wśród dziewcząt okazuje się Stephenie Meyer z cyklem powieści *Zmierzch*, *Księżyc w nowiu*, *Zaćmienie*, *Przed świtem* oraz *Intruz* – czyta je 15% dziewcząt i 2% chłopców. Inni autorzy powieści „wampirycznych” (wybieranych przez 24% dziewcząt i 2% chłopców) to: Phyllis Christine Cast, Kristin Cast (*Dom nocy*), Cassandra Clare (*Miasto kości*), Richelle Mead (*Akademia wampirów*), Alyson Noël (*Nieśmiertelni*), Lisa Jane Smith (*Pamiętniki wampirów*) i inni. Czytano także szereg nowych tytułów, niektóre z nich były nowościami wydawniczymi, np. *Drżenie* Maggi Stiefvater, *Skrzydła Laurel*, Aprilyne Pike, *Piękne istoty* Kami Garcia i Margaret Stohl.

Wykres 9: Płeć gimnazjalistów a typy książek czytanych w czasie wolnym (w procentach)

Drugi pod względem poczytności typ książek to literatura fantastyczna dla dorosłych odbiorców. Na czele najliczniej czytanych autorów znajdują się ci sami, którzy wygrywają w rankingach czytelniczych w dwóch poprzednich edycjach badania czytelnictwa. Na pierwszym miejscu jest Tolkien – co dziesiąty gimnazjalny czytelnik wybrał trylogię *Władca Pierścieni*. Twórczość Tolkiena zajmuje ważne miejsce w samodzielnych wyborach nastolatków, stale wzmacniane dużą popularnością udanych ekranizacji. Z polskich tytułów najpoczytniejsza jest nadal proza *fantasy* Andrzeja Sapkowskiego (6% czytelników, w tym 11% chłopców, tylko 2% dziewcząt), najczęściej wskazywano *Wiedźmina*.

Popularne są również thrillery Stephena Kinga, trzeciego po względem poczytności autora fantastyki. Coraz liczniej czytany jest Dmitry Glukhovskiy (6% chłopców) i jego postapokaliptyczne powieści. W porównaniu z lekturowymi wyborami młodzieży z badania przeprowadzonego w 2010 r. mniejszy jest udział polskich pisarzy. Pojedyncze wskazania padły na Andrzeja Pilipiuka, Andrzeja Ziemiańskiego, Jarosława Grzędowicza czy Jacka Piekare. Wśród kilkudziesięciu autorów zagranicznych czytanych przez gimnazjalistów znaleźli się pisarze znani od lat, między innymi: Terry Pratchett, Terry Goodkind (powieści z cyklu *Miecz prawdy*). Nadal sporą popularnością cieszą się horrory. Czyta się również powieści *fantasy* mające swoje odpowiedniki w grach RPG: najpopularniejszy to *Assain Creed* Oliviera Bowdena bądź ekranizowane - cykl *Gra o tron* George'a R. Martina.

Ten bogaty obszar literacki jest wskazywany najczęściej przez chłopców. Dziewczeta natomiast dużo chętniej wybierają powieści obyczajowe przeznaczone dla młodzieży – 39% czytelniczek przy 5% czytelników. Najliczniej czyta się, wybierane od lat, książki opisujące zjawisko narkomanii wśród młodzieży (Zasacka 2008, 2012 a. b.): *Pamiętnik narkomanki* Barbary Rosiek (ale też inne *Kokaina*, *Alkohol*, *prochy i ja*, 9% czytelniczek), *My, dzieci z dworca ZOO* Christiane F. (6% czytelniczek), powieści Anny Onichimowskiej (*Hera moja miłość* – 2% czytelniczek). Inne wymieniane powieści obyczajowe dla młodzieży są to w dużej mierze książki obcych autorów (13% wyborów), przede wszystkim lekkie, rozrywkowe historie o romantycznych doświadczeniach nastolatków. Książki o poważniejszej problematyce to na przykład *Szukając Alaski* Johna Greena i *Most do Terabithi* Katherine Paterson.

Co dziesiąta czytająca gimnazjalistka wybiera polską literaturę obyczajową i przede wszystkim powieści wydane w ciągu ostatnich kilku lat. Kilkoro dziewcząt wskazało prozę m.in. Małgorzaty Musierowicz, Beaty Andrzejczuk, Ewy Nowak, Joanny Jagiełło, Izabeli Sowy, Beaty Ostrowskiej, Ewy Barańskiej.

Co czwarta nastoletnia czytelniczka i tylko kilku chłopców sięga po beletrystykę romansowo-obyczajową przeznaczoną dla dorosłych czytelników. W wyborach lekturowych piętnastolatek dominuje twórczość obcych autorów – wybiera ją 24% uczennic, polskie powieści czyta tylko 3% gimnazjalistek. Na pierwszym miejscu lokuje się Nicholas Sparks, następnie autorki z list bestsellerów – E L James i jej trylogia erotyczna *50 twarzy Greya* oraz Jodi Picoult, w której powieściach pojawiają się nastoletni bohaterowie i poważniejsze problemy współczesnej rodziny. Warto odnotować spadek zainteresowania książkami Paulo Coelho.

Kolejnym chętnie czytany przez gimnazjalistów typem literatury są książki sensacyjno-kryminalne. Wskazało je 15% uczniów, częściej dziewczeta. Najpopularniejszym autorem pozostaje Dan Brown, na dalszych miejscach znajdują się inni pisarze współcześni: Alex Cava, Harlain Coben, Adelle Griffin, Jeffer Deaver. Gimnazjaliści sięgają także po klasykę gatunku, m.in. Agatę Christie, Arthura Conana Doyle'a, Alfreda Hitchcocka, Alistaira Mc Leana, Johna Grishama, Kena Folleta.

Literaturę wysokoartystyczną dla dorosłych odbiorców wybiera 15% badanych: najczęściej gimnazjaliści wskazują literaturę obcą powstałą po 1918 roku (6% czytelników). Pojawiają się takie tytuły jak: *Wielki Gatsby* Scotta Fitzgeralda; *Mistrz i Małgorzata* Michała Bułhakowa; *Miłość w czasach zarazy*, *O miłości i innych demonach* Gabriela Garcii Marqueza, powieści Erica Emmanuela Schmidta. Po literaturę polską sprzed 1918 roku sięga zaledwie 4% gimnazjalistów (uczniowie wymieniają najczęściej prozę Henryka Sienkiewicza i Bolesława Prusa), jeszcze mniejszy odsetek młodzieży (3%) decyduje się na lekturę polskiej literatury współczesnej (tu pojawiły się takie tytuły jak: *Pianista* Władysława Szpilmana, *Madame* Antoniego Libery, opowiadania Marka Hłaski). Literatura obca powstała przed 1918 rokiem jest przedmiotem zainteresowania 3% piętnastolatek. Nieliczna grupa młodzieży (2%) deklaruje czytanie poezji, nieco więcej dziewcząt niż chłopców. Czytelnicy wymieniają tylko polskich poetów, takich, którzy mogli być czytani także na lekcjach języka polskiego: Jana Kochanowskiego, Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, ks. Jana Twardowskiego, Wisławę Szymborską.

Kolejne miejsce w rankingu popularności zajmują książki określane mianem literatury faktu (12% gimnazjalistów). Uczniowie najchętniej czytają biografie: chłopcy – znanych sportowców oraz muzyków rockowych, popowych i hiphopowych (np. *Jesteś Bogiem. Historia Paktofoniki* Macieja Bisuka), dziewczeta – oparte na faktach historie kobiet z rodzin patologicznych, żyjących w innych,

ograniczających ich prawa kulturach, sektach religijnych (*Burka miłości* Reyes Monforte, *Łzy na piasku* Nury Abdi etc.). Pewną popularności cieszą się także książki podróżnicze Wojciecha Cejrowskiego i Marty Wojciechowskiej.

Gimnazjaliści sięgają również po publikacje naukowe i popularnonaukowe, poradniki oraz literaturę poświęconą ich zainteresowaniom (8%, nieco więcej chłopców niż dziewcząt). W obiegu czytelniczym nastolatków funkcjonuje również literatura przygodowa niebędąca fantastyką, popularna w czasach młodości rodziców dzisiejszych gimnazjalistów: powieści Marty Tomaszewskiej, Wiesława Wernica, Edmunda Niziurskiego, Alfreda Szklarskiego, a także Jules'a Verne'a, Marka Twaina, Roberta Louisa Stevensona. Nieco rzadziej niż dwunastolatki gimnazjaliści czytają komiksy (5%). Nieliczne grono czytelników mają także lektury przeznaczone dla młodszych czytelników (na przykład wiersze Tuwima i Brzechwy) oraz książki religijne (2%).

Płeć najsilniej różnicuje wybory czytelnicze gimnazjalistów. Piętnastoletnie czytelniczki najchętniej czytają fantastykę, zwłaszcza taką, w której występują ich rówieśnicy. Co najmniej co dziesiąta czytelniczka wybiera cykle powieści z tego typu książek i takich autorów jak: Joanne K. Rowling, Stephenie Meyer oraz cykl Suzanne Collins – odmiany literatury fantastycznej odnoszącej od kilku lat sukces czytelniczy i najnowszej mody czytelniczej. Obok prozy fantastycznej, często pełnej grozy i napięcia, ale też nasyconej romantycznymi wątkami, dziewczęta wybierają literaturę obyczajową przedstawiającą problemy dorastania i relacje z przyjaciółmi i rodziną. Liczna grupa czytelniczek stara się poznać bardziej drastyczne doświadczenia nastolatków zmagających się z uzależnieniami.

Chłopcy czytają mniej książek i ich lekturowe wybory są mniej wszechstronne. Jeszcze liczniej niż dziewczęta sięgają po fantastykę, ale wielu z nich chętniej niż dziewczęta wybiera poważniejsze i trudniejsze utwory z tego gatunku. Obok fantastyki dla dorosłych odbiorców, takiej jak np. proza Strugackich czy Sapkowskiego, część chłopięcej publiczności czytelniczej wybiera takie same lektury fantastyczno-przygodowe jak koledzy ze szkoły podstawowej, np. *Zwiadowców* Flanagana. Drugi segment typowo chłopięcych wyborów, choć już o znacznie mniejszym zasięgu, to publikacje stanowiące rozwinięcie ich zainteresowań. Wyróżniają się tu trzy dziedziny. Pierwsza, i tu są podobni do swoich młodszych kolegów, to sport, a więc książki poświęcone albo karierze sportowców, albo dyscyplinie, którą sami uprawiają. Druga dziedzina to muzyka, której słuchają; trzecia to historia, najlepiej jeśli związana z dziejami działań zbrojnych, zwłaszcza w okresie drugiej wojny światowej.

Oprócz płci również środowisko społeczno-kulturowe ma wpływ na wybór książek czytanych spontanicznie. Najmocniej różnicuje gimnazjalistów wybór fantastyki dla dorosłych odbiorców. Odsetek czytelników tego typu literatury wzrasta wraz z wielkością miejscowości i wraz z poziomem wykształcenia rodziców – jest ich dwukrotnie więcej wśród dzieci z rodzin, w których rodzice mają wykształcenie wyższe niż zasadniczw zawodowe. Różnica między wiejskimi a wielkomiejskimi czytelnikami fantastyki sięga 20 punktów procentowych.

8.3. Wnioski: dorastanie z literaturą

Wspólne wybory czasu wolnego młodszych i starszych nastolatków należą do fantastycznej literatury przygodowej dla młodzieży. Polscy uczniowie dorastają z Harrym Potterem. Jest on najbardziej znaną postacią literacką. Fantastyczne przygody, świat magii i czarodziejów z wiekiem nastoletnich czytelników jest wymieniany na poważniejsze i często bardziej okrutne lektury. Wspólne doświadczenia lekturowe młodszych i starszych czytelników i czytelniczek stanowi literatura fantastyczna – ponad wiekowymi podziałami oprócz powieści Joanne K. Rowling czytane są dzieła J.R.R. Tolkiena.

Wraz z dorastaniem nastoletnich czytelników coraz wyraźniej rozchodzą się preferencje czytelnicze dziewcząt i chłopców. W późnym dzieciństwie dziewczęta zaczynają interesować się problemami psychologicznymi, relacjami międzyludzkimi, pierwszymi problemami sercowymi. Chłopcy wtedy szukają pierwszych wielkich literackich przygód. Najaktywniejsi czytelniczo wybierają już fantastykę dla dorosłych czytelników. Po trzech latach widzimy, jak poważnieją spontaniczne wybory czytelnicze nastolatków. Coraz liczniej sięgają, szczególnie ci, którzy mają bogatsze wcześniejsze doświadczenia lekturowe, po publikacje przeznaczone dla dorosłych odbiorców. Chłopcy coraz chętniej wybierają trudniejszą *fantasy*, z literatury klasycznej powieści o tematyce historycznej, dziewczęta współczesną literaturę obyczajową – i tę ambitniejszą, z górnej półki, i popularną romansową powieść obyczajową.

9. Literatura piękna na lekcjach języka polskiego

Dydaktycy literatury i języka polskiego od dawna wskazują, że czytanie z obowiązku wyraźnie określa postawę uczniów wobec książek (Uryga, 1996). Wywiady z uczniami potwierdziły tę tezę – sytuacja przymusu, postrzeganie książek jako tekstów narzuconych sprawia, że uczniowie są do nich uprzedzeni.

Czynnikiem decydującym o popularności lektur szkolnych jest, według opinii uczniów wyrażonych w wywiadach, język proponowanych utworów. Uczniowie najczęściej opisywali ten problem przez zastosowanie opozycji łatwy–trudny. „Łatwy” oznaczał język przystępny, który jest bliski językowi potocznemu. „Trudnym” najczęściej określali język tekstów niewspółczesnych lub takich, w których występuje mnogość środków stylistycznych utrudniających odbiór.

Choć uczniowie zdawali sobie sprawę, że pewne książki warto czytać ze względu na ich wartość poznawczą, to przyznawali, że w wielu przypadkach nie byli w stanie przebrnąć przez lekturę, ponieważ wydawała im się nudna. Badani zwracali uwagę także na nieprzystawalność tekstów do ich potrzeb czytelniczych.

Wyniki analizy wypowiedzi w wywiadach potwierdzają spontaniczne wybory lekturowe uczniów i wskazują na odmienny stosunek dziewcząt i chłopców do lektur szkolnych. Jeśli dziewczętom może się podobać beletrystyka obyczajowa opisująca relacje międzyludzkie i codzienne problemy młodzieży, to chłopców takie tematy mogą zniechęcić do lektury, a nawet przeszkodzić w czytaniu.

Warto zatem zastanowić się nad tym, co mogłoby wpłynąć na zmianę podejścia uczniów do obowiązku czytania lektur szkolnych. Należy wziąć pod uwagę, że nastolatki oczekiwałyby od lektur szkolnych nie tylko wartości poznawczych, artystycznych i etycznych, ale także atrakcyjnej fabuły i przystępnej formy, co wiązałoby się z czerpaniem przyjemności z czytania. W tym kontekście najbardziej pożądanymi utworami byłyby powieści fantastyczne.

9.1. Wymarzone lektury szkolne

W ilościowej części badania uczniowie wskazywali na książki, które chcieliby znaleźć na liście lektur. Rekomendacje do kanonu lektur szkolnych są odbiciem uczniowskich doświadczeń lekturowych czasu wolnego. Dwunastolatki najchętniej czytałyby w szkole powieści fantastyczno-przygodowe.

Wymarzoną lekturą dwunastolatków jest cykl przygód Harry'ego Pottera (19% rekomendujących książki do listy lektur), bezkonkurencyjny i dla chłopców, i dla dziewcząt. Następnie szóstoklasiści (częściej chłopcy) wybierali *Hobbita* i *Władcę Pierścieni* Tolkiena oraz *Opowieści z Narnii* Lewisa. Dziewczeta licznie wskazały cykl powieści Stephenie Meyer. Wśród pozostałych rekomendacji najczęściej wymieniano książki Jeana-Jacques'a Sempégo, Johna Flanagana, Andrzeja Maleszki, Jeffa Kinneya i Andrzeja Sapkowskiego.

Uczniowie gimnazjum, podobnie jak szóstoklasiści, listę lektur szkolnych najchętniej wypełnili literaturą fantastyczną. Warto podkreślić, że również dla piętnastolatków, uczennice i uczniowie, powieści Joanne K. Rowling byłyby najatrakcyjniejszą lekturą szkolną. Poza tym piętnastoletni chłopcy najczęściej wybierali fantastykę dla dorosłych: powieści Andrzeja Sapkowskiego i *Władcę Pierścieni* Tolkiena, Dmitry'ego Gluckhovky'ego, uczennice i uczniowie wspólnie wskazywali także trylogię Suzanne Collins; dziewczeta trylogię Stephenie Meyer. Dziewczeta jeszcze dołączyłyby do szkolnych lektur literaturę problemową poświęconą narkomanii wśród młodzieży: poczytne od lat dwie pozycje – *Pamiętnik narkomanki* Barbary Rosiek i *My, dzieci z dworca ZOO* Christiane F.

Wnioski

Zdaniem większości uczniów lektury szkolne powinny budzić zaniepokojenie, które może wynikać z atrakcyjnej, wartkiej fabuły oraz bliskości uczniom, wyrażanej w ciekawym temacie, najlepiej zbieżnym z ich zainteresowaniami. Uczniowie najchętniej czytali w szkole książki korespondujące z ich doświadczeniami czytelniczymi zdobywanymi w czasie wolnym. Pierwszą barierą albo zachętą do lektury są więc walory lekturowe książki, a przede wszystkim przystępność językowa. Choć uczniowie, opiniując lektury szkolne, twierdzą, że nie chcą czytać książek opisujących świat odległy od znanej im współczesności, dobrze sobie radzą ze złożonymi powieściami fantastycznymi, gdzie przedstawiony świat bardzo odbiega od codziennego doświadczenia. I takie właśnie książki najchętniej omawiali podczas lekcji języka polskiego. Jest to wspólny dla chłopców i dziewcząt pomysł na uzupełnienie lektur szkolnych.

9.2. Uczniowskie strategie czytania lektur szkolnych

Strategie czytania lektur szkolnych stosowane przez dwunastolatków

O uczniowskich motywacjach czytelniczych, a także jakości recepcji lektur szkolnych świadczą podejmowane strategie czytania. Uczniowie czytają lektury w całości, we fragmentach, nie kończą rozpoczętego utworu albo równolegle czytają je w streszczeniach. Sięgają po streszczenia, jeśli uznają lekturę jako szczególnie nudną, napisaną trudnym językiem lub wymagającą wyjątkowego zaangażowania. Streszczenie jest też ratunkiem, kiedy brakuje czasu na dokończenie oryginału.

Z deklaracji dwunastolatków wynika, że większość uczniów (54%) przeczytało ostatnio omawianą lekturę w całości. Niemniej 1/3 szóstoklasistów nie udało się przeczytać książki do końca; 6% uczniów przeczytało fragmenty, zaś 4% skorzystało wyłącznie ze streszczenia. W tabeli 3 przedstawione są strategie lektur najczęściej czytanych w ciągu ostatnich dwóch miesięcy nauki w szóstej klasie.

Wyraźnie wyróżnia się jeden utwór: *Ten obcy* Ireny Jurgielewiczowej – był czytany przez co drugiego czytającego lektury ucznia! Następny pod względem częstotliwości wskazań jest *Szatan z siódmej klasy* Kornela Makuszyńskiego.

Widoczne są różnice między uczennicami i uczniami w przyjętych przez nich strategiach czytania poszczególnych lektur szkolnych: przede wszystkim przeciwstawne strategie czytania *Ani z Zielonego Wzgórza* i powieści Edmunda Niziurskiego (tabela 3).

Tabela 3: Strategie czytelników lektur szkolnych w szóstej klasie szkoły podstawowej (w procentach)

Tytuł, autor	Czytane w całości			Czytane we fragmentach lub niedokończona lektura			Czytane streszczenie			Liczba osób ogółem (100%)
	Ogółem	Chłopcy	Dziewczęta	Ogółem	Chłopcy	Dziewczęta	Ogółem	Chłopcy	Dziewczęta	
<i>Ten obcy</i> (Irena Jurgielewiczowa)	73	67	78	17	22	13	11	12	10	488
<i>Szatan z siódmej klasy</i> (Kornel Makuszyński)	64	61	66	31	33	29	7	9	5	139
<i>Ania z Zielonego Wzgórza</i> (Lucy Maud Montgomery)	54	39	66	31	33	28	16	28	6	65
<i>Przypadki Robinsona Crusoe</i> (Daniel Defoe)	78	82	70	19	16	25	5	6	5	60
<i>Sposób na Alcybiadesa</i> (lub inna powieść Edmunda Niziurskiego)	64	91	47	13	9	16	23	0	37	51
<i>Chłopcy z Placu Broni</i> (Ferenc Molnár)	69	84	59	17	18	60	16	5	23	42

Strategie czytania lektur szkolnych stosowane przez gimnazjalistów

Wśród tytułów wymienianych jako czytane w trzeciej klasie gimnazjum znajdują się przede wszystkim utwory z listy obowiązkowego kanonu szkolnego. W tabeli 4 zostały wymienione tytuły książek najczęściej czytanych w okresie od września do połowy listopada oraz strategie ich czytania z uwzględnieniem płci uczniów. Szczególnie niepokojące jest to, że wybrane lektury (przede wszystkim powieści Henryka Sienkiewicza) niemal połowa uczniów poznaje wyłącznie poprzez streszczenia. Tylko jeden utwór, *Kamienie na szaniec* Aleksandra Kamińskiego, był czytany w całości tak samo często przez chłopców i dziewczęta (tabela 4).

Tabela 4: Strategie czytelników lektur szkolnych w trzeciej klasie gimnazjum (w procentach)

Tytuł, autor	Czytane w całości			Czytane we fragmentach lub niedokończona lektura			Czytane streszczenie			Liczba osób ogółem (100%)
	Ogółem	Chłopcy	Dziewczęta	Ogółem	Chłopcy	Dziewczęta	Ogółem	Chłopcy	Dziewczęta	
<i>Mały Książę</i> (Antoine de Saint-Exupéry)	83	77	87	10	13	8	10	12	8	1208

<i>Zemsta</i> (Aleksander Fredro)	66	60	71	18	20	16	20	23	17	1237
<i>Romeo i Julia</i> (William Szekspir)	73	65	79	15	18	13	16	21	13	1122
<i>Skąpiec</i> (Molier)	71	67	75	14	15	14	18	22	15	1019
<i>Dziady</i> cz. II (Adam Mickiewicz)	59	55	63	26	27	26	17	20	15	1198
<i>Kamienie na szaniec</i> (Aleksander Kamiński)	66	65	67	20	18	21	18	21	16	1007
<i>Krzyżacy</i> (Henryk Sienkiewicz)	41	47	35	28	25	30	37	31	42	1008
<i>Dywizjon 303</i> (Arkady Fiedler)	48	52	43	36	31	40	19	19	20	362
<i>Quo Vadis</i> (Henryk Sienkiewicz)	42	37	46	28	28	27	34	37	30	376
<i>Świętoszek</i> (Molier)	51	46	56	27	27	28	22	28	16	199
<i>Potop</i> (Henryk Sienkiewicz)	31	33	27	28	30	25	43	39	50	235
<i>Antygona</i> (Sofokles)	69	64	73	19	18	20	22	33	14	56
<i>Balladyna</i> (Juliusz Słowacki)	72	63	74	15	14	15	18	37	14	66

Wnioski

- Uczniowie szkoły podstawowej są mniej zróżnicowani i bardziej zdyscyplinowani ze względu na obowiązkowość czytania lektur szkolnych. Poszukując różnic w strategiach czytania lektur szkolnych między dwunastolatkami i piętnastolatkami, widzimy, że starsi uczniowie nieco częściej niż młodsi koledzy czytają te utwory w streszczeniach.
- Chłopcy i dziewczęta, dotyczy to szczególnie starszych uczniów, podejmują odrębne strategie czytania powieści historycznych, klasyki dramatu i literatury obyczajowej dla młodzieży. Do wyjątków należą książki podobnie chętnie czytane przez wszystkich, np. *Kamienie na szaniec* Aleksandra Kamińskiego.
- Wśród uczniów zasadniczo niechętnych czytaniu książek dominują chłopcy. Chłopcy, zarówno uczniowie szkoły podstawowej, jak i gimnazjaliści są niechętni literaturze obyczajowej dla młodzieży, szczególnie klasycznej, czego doskonałym przykładem jest niechęć do powieści Lucy Maud Montgomery. Jednocześnie sami przyznają, że chętnie omawialiby w szkole powieści fantastyczne dla młodzieży, a gimnazjaliści gotowi są nawet włączyć na listę utwory fantastyczne dla dorosłych. Potrafią docenić najbardziej poczytnych autorów, takich jak Joanne K. Rowling, J.R.R. Tolkien czy Andrzej Sapkowski.

10. Społeczny kontekst praktyk czytelniczych

Jeden z czterech składników motywacji czytelniczych (społeczny aspekt czytania, zob. roz. *Motywacje czytelnicze polskich nastolatków*) wskazuje na społeczne relacje towarzyszące praktykom czytelniczym. Na społeczne powody czytania składają się elementy społecznego obiegu książki rozumianego jako społeczna komunikacja o książkach (wymiana opinii, rekomendacje lektur etc.) oraz sposoby pozyskiwania książek (pożyczanie książek od kolegów, kupowanie sobie książkowych prezentów etc.). Pojawia się też pytanie, jakie osoby kształtują nastoletnie potrzeby czytelnicze. Na podstawie uczniowskich wypowiedzi na jakościowym etapie opisywanego badania można wskazać kilka grup osób, do których odwołują się badani: rodzice (rozgraniczając jednak rolę matki i ojca), rodzeństwo i kuzyni, dziadkowie, ciotki i wujkowie, grupa rówieśnicza, inne osoby dorosłe. Znaczenie poszczególnych grup jest tym większe, im bardziej ich przedstawiciele są czynnymi czytelnikami i posiadają sprecyzowane zainteresowania literackie, nawet, jeżeli odległe od preferencji czytelniczych badanych. Ma tu również znaczenie, na ile dane osoby stanowią autorytet dla uczniów i ich opinie są dla nich ważne.

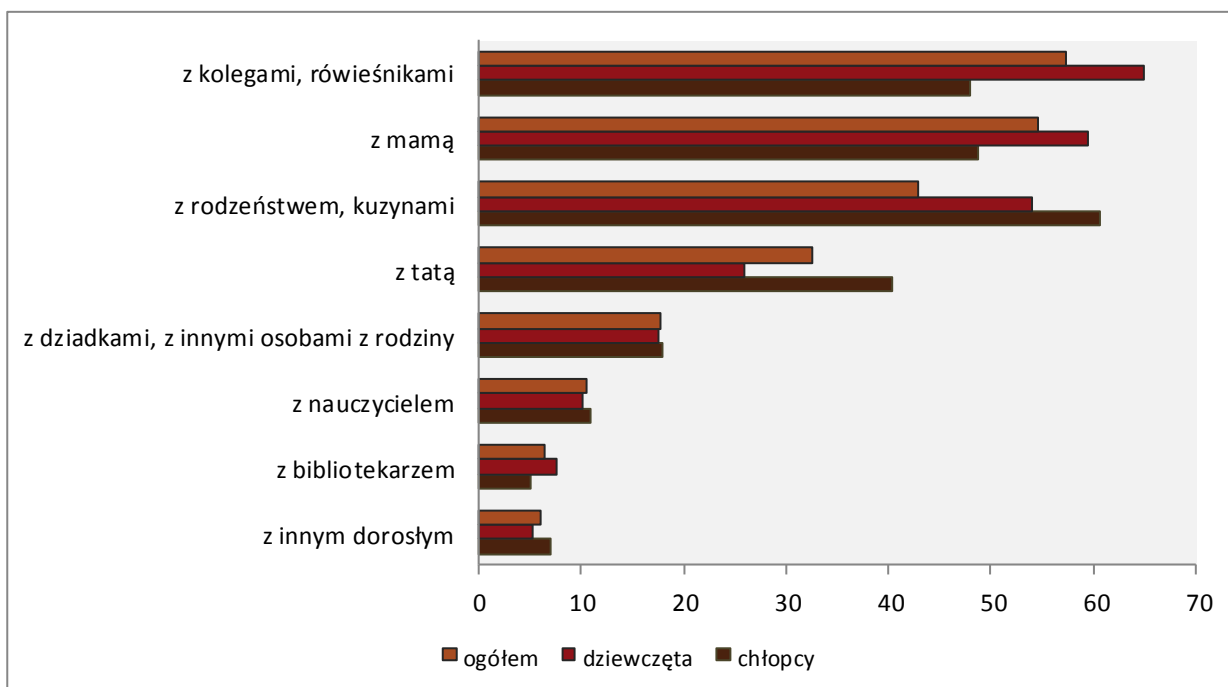
Na czytanie książek w czasie wolnym, z wyboru czytelnika, wpływają indywidualne zainteresowania czytelnicze kształtowane w toku biografii czytelniczej przez środowisko społeczne, zwłaszcza rodzinne i rówieśnicze oraz inne instytucje socjalizujące. Dowodem takiego wpływu mogą być m.in. rozmowy o książkach. Wykresy 10 i 11 pokazują wyniki mówiące, z jakim osobami chłopcy i dziewczęta rozmawiają o książkach czytanych w czasie wolnym.

Dla dwunastolatków wkraczających w okres dorastania i dla piętnastolatków przeżywających w pełni tę fazę rozwoju coraz bardziej istotna, obok rodziny, staje się grupa rówieśnicza. Komunikacja społeczna towarzysząca praktykom czytelniczym nastolatków ulega zmianom wraz z wiekiem, zależy też od płci. Dziewczęta znacznie częściej niż chłopcy wymieniają się z rówieśnikami opiniami o książkach czytanych w czasie wolnym i lekturach szkolnych.

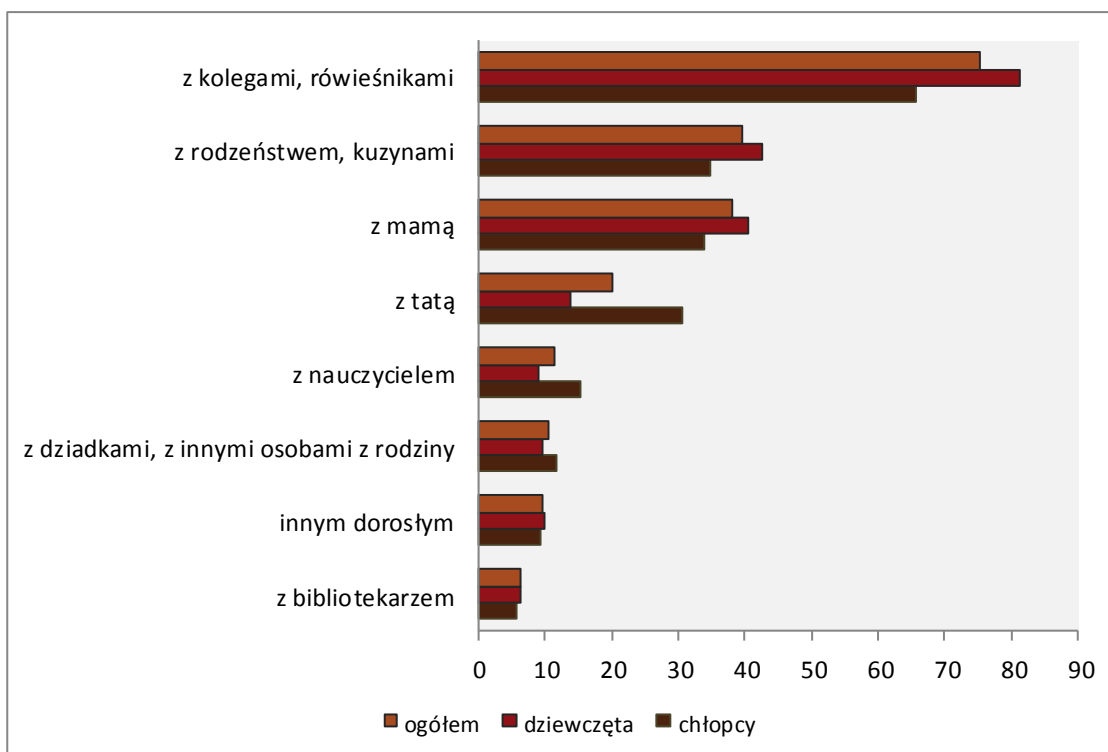
Interakcje rówieśnicze dostarczają, szczególnie starszym nastolatkom, najważniejszych stymulacji do lektury. Dla chłopców autorytetem czytelniczym, co również potwierdzają uczniowskie wywiady, potrafiącym przekazać swoje pasje, bywa ojciec, to on także inicjuje rodzinne rozmowy o książkach. Pod warunkiem, że potrafi znaleźć czas i chęć, aby rozmawiać z dziećmi. W rodzinie ważna osoba stanowiąca wzór praktyk czytelniczych to matka. Przede wszystkim jest opiekuńcza, troszczy się o uczniowski obowiązek lekturowy, zdobywa książki w bibliotece i kupuje je dzieciom. Czasami rodzeństwo, zwłaszcza starsze, wprowadza młodych ludzi w obszary literackie przypisane dla dojrzałych czytelników.

Bibliotekarze i nauczyciele, jeśli jest stworzona odpowiednia sytuacja komunikacyjna, potrafią trafić ze swoją radą, pokierować pozaszkolnym wyborem lekturowym uczniów – dotyczy to jednak nielicznej grupy czytelników, trzykrotnie mniejszej niż ta, która znajduje się pod rówieśniczym wpływem. Dodatkowo wraz z dorastaniem młodzieży wpływ nauczycieli i bibliotekarzy trochę słabnie.

Wykres 10: Rozmowy uczniów szkoły podstawowej o książkach czytanych w czasie wolnym (N=1320; chłopcy, n= 636; dziewczęta, n= 684) (w procentach)

Wykres 11: Rozmowy gimnazjalistów o książkach czytanych w czasie wolnym (N=900; chłopcy, n=359; dziewczęta, n=541) (w procentach)

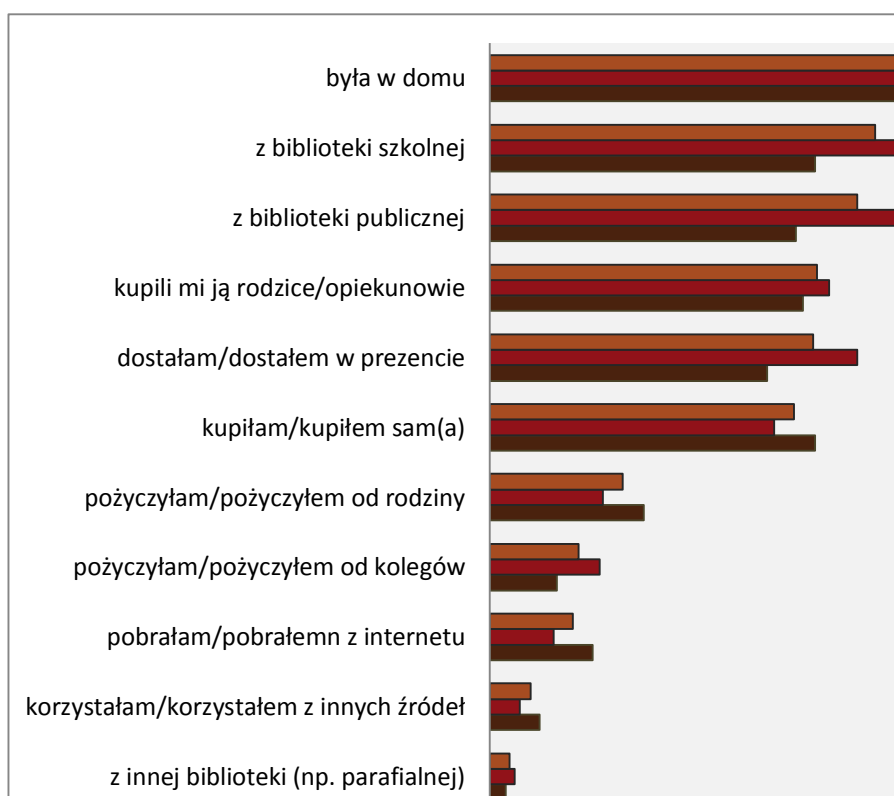
11. Sposoby pozyskiwania czytanych książek

11.1. Źródła lektur dwunastoletnich czytelników

Można wskazać cztery najważniejsze dla dwunastoletnich czytelników źródła książek czytanych w czasie wolnym: domowe księgozbiory, wypożyczenia z biblioteki szkolnej, wypożyczenia z biblioteki publicznej oraz zakupy. Co czwarty dwunastolatek czerpie lektury czasu wolnego z domowych księgozbiorów (wykres 12). Podobne znaczenie dla dwunastoletnich czytelników mają biblioteki szkolne (korzystało z nich 22% uczniów) i biblioteki publiczne (21%). Kolejnym źródłem (19%) są zakupy dokonywane przez rodziców, którzy podobnie często kupują książki chłopcom i dziewczętom.

Jednocześnie dwunastolatki wykazują się dużą samodzielnością w dokonywaniu książkowych zakupów – aż 17% uczniów kupuje książki. Podobna grupa czytelników (18%) dostaje książki w prezencie. Zaledwie 5% dwunastoletnich czytelników pożycza od kolegów i koleżanek.

Wykres 12: Sposoby pozyskiwania książek czytanych w czasie wolnym przez uczniów szkoły podstawowej (N= 1322, chłopcy n=637; dziewczęta n= 685) (w procentach)

Należy podkreślić, że uczniowie szkoły podstawowej bardzo rzadko czerpią teksty z Internetu (5% czytelników). Częściej (12% czytelników) wykorzystują Sieć do informacji o książce, poszukując tytułów książek wartych przeczytania.

Sposoby pozyskiwania książek czytanych w czasie wolnym przez dwunastolatków zależą od miejsca zamieszkania i kapitału kulturowego rodzin. Czynniki te najsilniej różnicują korzystanie z bibliotek, szczególnie szkolnych, oraz kupowanie książek. Uczniowie mieszkający na wsi najrzadziej sami

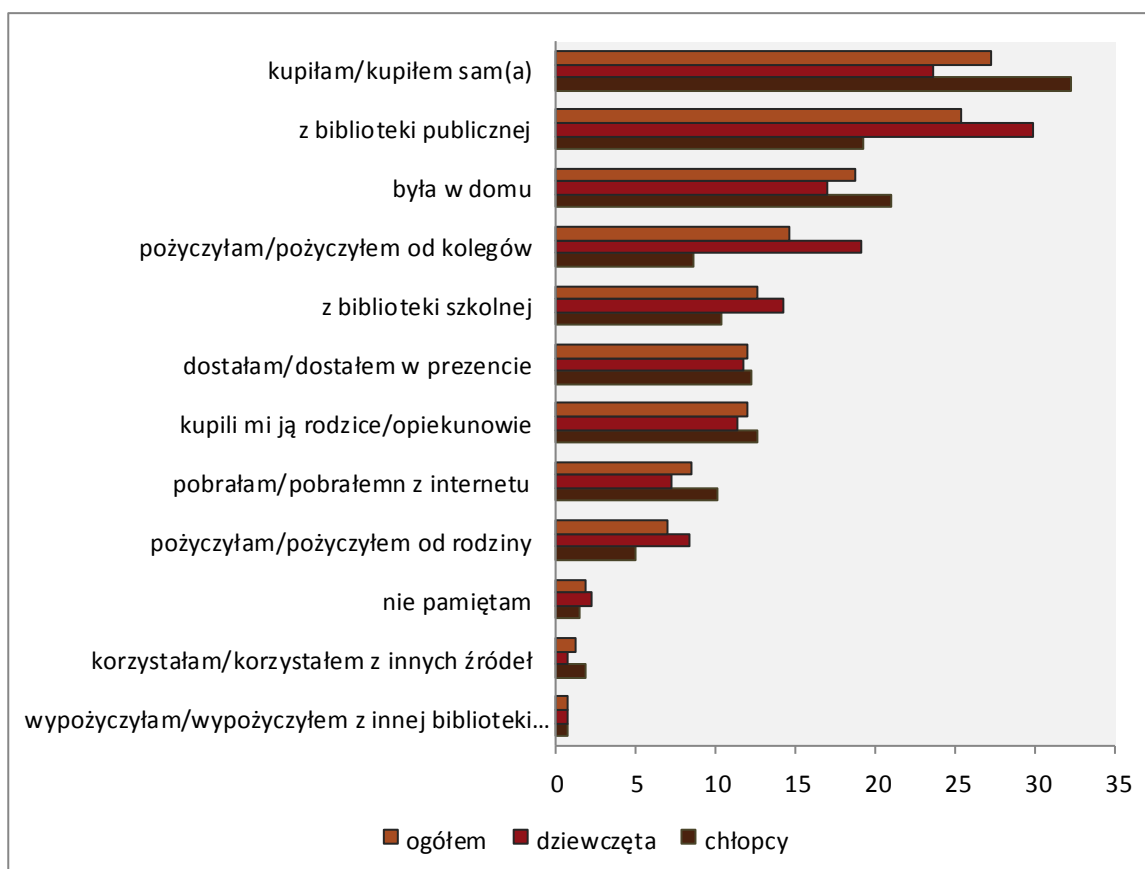
kupują książki i najrzadziej robią to ich rodzice; natomiast dla uczniów wielkomiejskich jest to najważniejszy sposób pozyskiwania książek. Dla wiejskich uczniów pierwszym źródłem książek czytanych w czasie wolnym są biblioteki szkolne.

Lektury szkolne czerpane są przede wszystkim z bibliotek szkolnych – aż 60% czytających lektury szkolne znajduje je w szkolnym księgozbiorze. Uczennice są nieco aktywniejsze od kolegów w korzystaniu z bibliotek szkolnych. Biblioteki publiczne to miejsce wypożyczania lektur szkolnych dla 17% piętnastolatków czytających je. Marginalna grupa dwunastolatków wykorzystuje internet jako miejsce pozyskiwania lektur szkolnych. Tylko 2% czytających lektury szkolne pozyskuje je w Internecie. Uczniowie szukają tam częściej streszczeń i omówień.

11.2. Źródła lektur gimnazjalistów

Gimnazjaliści mają dwa najważniejsze źródła dostępu do książek czytanych po szkole: samodzielne zakupy i biblioteki publiczne. Sami często kupują sobie to, co chcą czytać (wykres 13). Pojawiają się tu istotne różnice w dostępie do książek: kupowanie silnie zależy od miejsca zamieszkania i kapitału kulturowego rodziny. Największą różnicę dostrzegamy między młodzieżą mieszkającą na wsi (tylko 17% z nich kupiło sobie książki czytane w czasie wolnym), a wielkomiejską (aż 47%).

Wykres 13: Sposoby pozyskiwania książek czytanych w czasie wolnym przez gimnazjalistów (N=1129, chłopcy, n= 483, dziewczynki, n=646) (w procentach)

Najważniejsze różnice obok zakupów dotyczą korzystania z bibliotek. Szczególne znaczenie pełni tu miejsce zamieszkania i lokalizacja szkoły: gimnazjaliści mieszkający na wsi i w małych miasteczkach

najczęściej czerpią lektury czasu wolnego z bibliotek publicznych. Jednak największe różnice wynikające z miejsca zamieszkania uczniów odnotowano w zbiorowości nastoletnich czytelników pożyczających książki czytane po szkole z bibliotek szkolnych: 17% gimnazjalistów (w tym 15% chłopców) z wiejskich szkół i tylko 4% ze szkół wielkomiejskich.

Warto podkreślić, że biblioteki publiczne stanowią dla gimnazjalistek pierwsze pod względem ważności źródło zdobywania lektur czasu wolnego. Przewaga dziewcząt nad chłopcami w częstotliwości wypożyczania z bibliotek publicznych jest tutaj największa – co czwarty piętnastoletni czytelnik skorzystał z biblioteki publicznej; w tym tylko 19% chłopców i aż 30% dziewcząt. Dziewczęta z małych miast i wsi to najaktywniejsza grupa korzystająca z tego typu bibliotek. Należy tu dodać, że w wywiadach odnotowano opinie uczniów o nieatrakcyjnych księgozbiorach w bibliotekach, zwłaszcza szkolnych. Dla nastoletnich czytelników ważną rolę odgrywa dostępność nowości wydawniczych oraz możliwość korzystania z książek zróżnicowanych tematycznie. Szczególnie w małych miastach i na wsiach uczniowie podkreślali ograniczony dostęp do nowych książek.

Domowe księgozbiory, których zasobność jest bardzo społecznie zróżnicowana, stanowią źródło lektur dla 19% gimnazjalnych czytelników, nieco częściej chłopięcych. Pożyczanie książek od rówieśników to dziewczęcy sposób pozyskiwania lektur. Wymiana i pożyczanie jest istotnym elementem społecznego aspektu motywacji czytelniczych, stanowiącym dla dziewcząt ważny bodziec do czytania.

Praktykowane przez gimnazjalistów sposoby pozyskiwania lektur szkolnych, podobnie jak młodszych kolegów, są znacznie mniej zróżnicowane niż sposoby zdobywania książek czytanych w czasie wolnym. Biblioteki szkolne stanowią podstawowe dla piętnastolatków źródło lektur szkolnych. Tylko 15% gimnazjalistów znalazło poszukiwane lektury szkolne w bibliotekach publicznych, a co dziesiąty w domowym księgozbiornie. Internet jako źródło czytanych lektur nieco zyskuje na znaczeniu wśród piętnastolatków, nadal jednak ma marginalne znaczenie – 9% wyszukało tam książki czytane po szkole i 6%, w tym 9% chłopców, znalazło w Sieci lektury szkolne.

Wnioski

- Sposoby pozyskiwania książek czytanych w czasie wolnym są bardziej zróżnicowane i urozmaicone niż źródła lektur szkolnych.
- Zakupy książek i wypożyczenia z bibliotek to najbardziej zależne od środowiska społeczno-kulturowego sposoby pozyskiwania czytanych książek. Szczególne znaczenie pełni tu miejsce zamieszkania i lokalizacji szkoły. Uczniowie mieszkający na wsi najrzadziej sami kupują sobie książki i najrzadziej robią to ich rodzice, natomiast dla uczniów wielkomiejskich własne zakupy są najważniejszym sposobem pozyskiwania książek.
- Najważniejsze różnice odnotowano w zbiorowości nastoletnich czytelników pożyczających z bibliotek szkolnych książki czytane w czasie wolnym. Starsi uczniowie rzadziej znajdują w nich takie książki, a tylko nieliczni z wielkich miast.
- Biblioteki szkolne to przede wszystkim źródło lektur szkolnych – aż 60% dwunastolatków i 58% piętnastolatków czytających lektury szkolne wypożycza je z biblioteki szkolnej. Nastoletni czytelnicy częściej odwiedzają biblioteki szkolne niż publiczne, jednak dziewczęta robią to częściej niż chłopcy. Wraz z wiekiem uczniów spada częstotliwość z korzystania z obu typów bibliotek.
- Dla uczniów z gimnazjów wiejskich i z małych miasteczek najważniejszym źródłem książek czytanych w czasie wolnym są biblioteki publiczne. Czytelniczki z tych miejscowości to najaktywniejsze użytkowniczki takich bibliotek.

- Pożyczanie książek od rówieśników to dziewczęcy sposób pozyskiwania lektur. Jest to istotny element społecznego aspektu motywacji czytelniczych, stanowiący szczególnie dla piętnastoletnich dziewcząt istotną stymulację do czytania.
- Źródła książek czytanych po szkole zmieniają się wraz z wiekiem nastoletnich czytelników. Starsi czytelnicy, przede wszystkim mieszkańcy wielkich miast, częściej kupują książki, natomiast dużo rzadziej korzystają z bibliotek szkolnych. Gimnazjalistki znacznie chętniej niż gimnazjaliści i dwunastolatki korzystają z księgozbiorów swoich kolegów.

Wnioski i zalecenia dla dydaktyki polonistycznej

- Nauczyciel motywujący swoich uczniów do czytania powinien się odwoływać do ich zainteresowań, oczekiwań wobec lektury oraz wykształconych nawyków. Sprzyja temu podstawa programowa do nauczania języka polskiego, która daje nauczycielowi pełną (w szkole podstawowej) czy bardzo dużą (w gimnazjum) swobodę w doborze tekstów omawianych na lekcji. Lektura szkolna może i powinna być dla uczniów ciekawa i atrakcyjna.
- Często niechęć do przeczytania zadanego przez nauczyciela tekstu wynika z tego, że oczekuje się od ucznia, iż samodzielnie przełamie trudność związaną z odbiorem. Nauczyciel musi zdiagnozować przyczyny uczniowskiej niechęci i oporu. Nauczyciel nie powinien się obawiać oporu ucznia, wręcz odwrotnie, zalecane jest, żeby wykorzystał niełatwy tekst dla przeprowadzenia ćwiczeń rozwiązywania problemów, mierzenia się z wyzwaniami, poszukiwania sposobów przełamania trudności.
- Przy wyborze lektury trzeba zadbać, by język dzieła był zrozumiały dla uczniów. Jeśli już jednak wybiera się trudny utwór (lub w przypadku tekstów z gwiazdką w gimnazjum obowiązkowo trzeba go przeczytać), konieczne jest wprowadzenie ćwiczeń słownikowych, które uprzystępnia dzieło, a także skupienie działań dydaktycznych na tym, co stanowi przeszkodę w zrozumieniu tekstu.
- Dobrze jest przymus lektury zastąpić zachętą. Uczniowie chcą znać powody, dla których warto czytać dany utwór, dlaczego może on być dla nich ważny, interesujący, kształcący. Warto wskazywać odniesienia do osobistych doświadczeń uczniów, ich potrzeb, zainteresowań, fascynacji. Ważne, żeby w materiałach dydaktycznych i podczas szkoleń ukazywać nauczycielom metody aktywizujące, które pozwalają na przyciąganie do lektury i żywy kontakt młodego czytelnika z tekstem. Istotne w zachęcaniu do lektury jest przedstawianie uczniom atrakcyjnych fragmentów utworów, aktywizowanie (np. poprzez zabawę), stwarzanie atmosfery przyjemności poznawania nowej fabuły.
- Zauważalna jest niepokojąca tendencja odchodzenia od czytania książek w wieku gimnazjalnym. Dydaktyka gimnazjalna powinna z tego wyciągnąć wnioski. Na tym etapie edukacyjnym trzeba szczególnie uważnie planować proces dydaktyczny. W gimnazjum lekcje języka polskiego nie mogą być zdominowane przez zagadnienia z dziedziny poetyki czy historii literatury, trzeba umiejętnie wyważyć proporcje między przekazywaną wiedzą a rozbudzaniem przyjemności lektury.
- Nauczyciele w doborze zalecanych do lektury pozycji często kierują się obecnością tytułów w zasobach biblioteki szkolnej. Dlatego konieczne jest, aby biblioteki szkolne systematycznie uzupełniały swoje zasoby o dzieła poczytne wśród nastolatków i atrakcyjne dla nich. Szczególnie istotne to jest na wsi i w małych miastach. Samorządy mają obowiązek dbać o zasobność bibliotek, również władze państwowe oraz organizacje pozarządowe powinny się włączać w uzupełnianie publicznych księgozbiorów.
- Płeć jest czynnikiem najmocniej różnicującym motywację czytelniczą: dziewczęta częściej i chętniej czytają, wśród chłopców jest duża grupa takich, którzy w ogóle nie sięgają po książki. Nauczyciele powinni indywidualizować swoje podejście do uczniowskich lektur. Istotne jest rozróżnienie między postawami chłopców i dziewcząt. Teksty powinny być tak

dobierane, żeby uwzględnić potrzeby i zainteresowania obu płci, przy czym szczególnie przemyślana powinna być strategia włączania do aktywności czytelniczej chłopców.

- Na nawyki czytelnicze w bardzo dużym stopniu wpływa rodzina. Konieczne wydaje się zatem propagowanie obyczajowości domowej, w której znaczną rolę odgrywa kontakt z książką. Trzeba wzmacniać społeczne akcje promocyjne skierowane w stronę rodziców, a także samej młodzieży. Należy zachęcać do głośnego czytania dzieciom oraz rozmawiania w domu o książkach. Takie akcje powinny być prowadzone równolegle w szkołach, mediach i przestrzeni publicznej (np. jako uliczna akcja reklamowa lub plenerowe happeningi).
- Warto zachęcać rodziców do budowania domowych księgozbiorów z myślą o dziecięcym czytelniku. Przemyślane prezenty i nagrody książkowe mogą stanowić ważny składnik uczniowskich bibliotek domowych.
- W kształtowaniu motywacji do czytania nauczyciel może, a nawet powinien korzystać z nowoczesnych form przekazywania informacji o literaturze oraz udostępniania tekstów, zwłaszcza trzeba zachęcać, żeby korzystał z Internetu. Niezbędne jest prowadzenie szkoleń dla nauczycieli, w trakcie których zyskają umiejętność wykorzystywania elektronicznych nośników informacji w kształtowaniu postaw czytelniczych.
- Znaczącą rolę nowoczesnych mediów w propagowaniu czytelnictwa powinny wziąć pod uwagę wszystkie instytucje oraz stowarzyszenia promujące książkę.

Bibliografia:

- Bandura, A. (1997). *Self efficacy: the exercise of control*. New York: W.H. Freeman.
- Clark, C. (2010). *Children's and Young People's Reading Today. Findings from the 2011 National Literacy Trust's annual survey*, London: National Literacy Trust, www.literacytrust.org.uk/assets/0001/1393/Omnibus_reading_2010.pdf.
- Clark, Ch., Hawkins, L. (2010). *Young people's reading: the importance of the home environment and family support*. London: National Literacy Trust, www.literacytrust.org.uk
- Guthrie, J.T., Wigfield, A. (2000). *Engagement and motivation in reading*. W: M.L. Kamil, P.B. Mosenthal, P.D. Pearson, R. Barr (red.) *Handbook of reading research: Volume III*, red., Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 403-422.
- Uryga, Z. (1996). *Godziny polskiego. Z zagadnień kształcenia literackiego*, Warszawa-Kraków: PWN.
- Wigfield, A., Guthrie, J.T. (1997). Relations of children's motivation for reading to the amount and breadth of their reading. *Journal of Educational Psychology*, 89, 420-432.
- Zasacka, Z. (2008). *Nastoletni czytelnicy*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Zasacka, Z. (2012a). Nastolatki i książki - od czytania codziennego do unikania. *Edukacja*, 118 (2), 20-35.
- Zasacka, Z. (2012b). *Ciągłość i zmiany w postawach czytelniczych młodzieży (z ogólnopolskich badań czytelnictwa gimnazjalistów)*. W: A. M. Krajewska (red.), *Między dzieciństwem a dorosłością. Młodzież w bibliotece*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 93-104.